

ΠΑΝΟΡΑΜΑΤΑ ΤΕΥΧΟΥΣ 37

Στη σελίδα 58, στήλη 2, πριν από την αρχή της 2ης παραγράφου, παραλείφθηκε η εισαγωγική φράση: «Σε έγγραφο του Καποδίστρια, της 16.11.1830, προς την Επιτροπή της Οικονομίας, αναφέρονται τα εξής».

α. 100 ΒΙΒΛΙΑ. «Η Προϊστορία στο χώρο του νομού Πέλλας», στ. 2, σ. 31 Νεώτερη Νεολιθική αντί Μέση Νεολιθική.

Στρατός, στρατιωτικά και ιστορικά στρατιωτικά κτίρια

Είχαμε αρχίσει τις έρευνες, το 1977-78, για τους Στρατώνες Καποδίστρια στο Άγιοσ, όταν διαπιστώσαμε με εκπληξή ότι η αρμόδια Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού του Γενικού Επιτελείου δεν διέθετε την παραρκηρή ενότητα για στρατιωτικά κτίρια και για την ιστορία τους. Άλλωστε, ακόμα και για την ιστορία οργάνωσης, πολεμικών επιχειρήσεων κλπ., το αρχείο της έρτανε ως τον πόλεμο του 1897! Με πρωτοβουλία του γρφοнос στάλθηκε στον τότε υπουργό Έθνικης Άμυνας, τον μακαρίτη Ευ. Αδέρωφ, υπόμνημα με το οποίο του βέταμε υπόψη τις ελλείψεις αυτές και τονίσαμε την ανάγκη να οργανωθεί το ανάλογο τμήμα στα αρχεία είτε του κτιρίου της πρώην ΑΣΔΕΝ είτε του Πολεμικού Μουσείου. Το έγγραφο αυτό διαβιβάστηκε στην αρμόδια υπηρεσία και... εκεί θάφτηκε.

Ακόμα και σήμερα, το θέμα της δημιουργίας αρχείου και ιστορικών μελετών για στρατιωτικά κτίρια παραμένει ανοικτό. Σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, αντίθετα μ' εμάς, ο κλάδος της ιστορίας, γενικότερα, στρατιωτικών έργων, κτιρίων και οχυρωσικών αναπτύσσεται με μεγάλη ταχύτητα. Και δεν είναι διόλου σπάνια η περίπτωση, παλαιά στρατιωτικά κτίρια να αποτελούν ταυτόχρονα σημαντικά έργα αρχιτεκτονικής, αν ληφθεί μάλιστα υπόψη ότι ως τα μέσα, σχεδόν, το 1900 αιώνα αρχιτέκτονες του Μηχανικού ήταν σχεδιστές δημοσίων κατασκευών και όχι μόνο κτιρίων για αποκλειστικά στρατιωτική χρήση. Επίσης, πολύ συχνά, στην Ευρώπη παράμοια κτίρια, όταν πάθουν να χρησιμοποιούνται, διατίθενται για άλλους σκοπούς, δεδωμένου ότι πρόκειται για παλιό γερές κατασκευές.

Στην Ελλάδα, και στον τομέα αυτόν, προτιμήθηκε η οδός των καταβολών, οι οι Στρατώνες του Καποδί-

στρια αποτελούν, μέχρι σήμερα, τη μοναδική σχεδόν περίπτωση αναστήλισης και μετατροπής πιασίου στρατιωτικού κτιρίου, ενώ χρονίζουν για δεκαετίες άλλες ανάλογες περιπτώσεις, όπως των *στρατώνων Τζουμάνκη στα Χανιά*, και παραμένει εκκρεμής η τύχη της σπάνιας περίπτωσης των «*δίδυμων*» (του ελληνικού και του τουρκικού) στρατώνων στη *Σούρη* (κοντά στη Λαμία), που είχαν χτιστεί εκατέρωθεν της παλιάς συνοριακής γραμμής και έχουν μελετηθεί αρχιτεκτονικά.

Υπή αυτές τις συνθήκες είναι σημαντικό ότι, τα τελευταία χρόνια, στρατιωτικοί αφιερώνουν κόπους και χρόνο με στόχο να συλλέξουν στοιχεία, να εμβαδύνουν συχνά σε παλιό έδαφος ή ακόμα να προχωρήσουν και σε αναστήλισεις για παλαιά στρατιωτικά κτίρια. Χρονολογικά, θα ήθελα να αναφέρω εδώ τους περιπτώσεις. Η πρώτη είναι του αποστράτου σήμερα *συνταγματάρχη του Μηχανικού κ. Χαράλδ. Παναγιωτάρου*, ο οποίος, υπηρετώντας στο Ναύτιλιο ως διοικητής του ΚΕΜΧ, ανέλαβε και έφερε σε πέρας το έργο της αναστήλισης και ανακαίνισης του κτιρίου της εκεί πρώτης Σχολής των Ευελπίδων. Ο κ. Παναγιωτάρου έρασε ετοιμάσει, ειδικά για την «*αρχαιολογία*» άρθρο με θέμα το «*χρονικό*» της αναστήλισης, των φωσάνων της και των προβλημάτων που αντιμετώπισε. Το άρθρο θα δημοσιευθεί μαζί με δικό μου για την ιστορία του κτιρίου αυτού, το οποίο, ακόμα και σήμερα, αποτελεί «*σημείο αντιλεγόμενο*». Θα πρέπει επίσης να αναφέρω τον *αντιπλοίαρχο εν ενεργεία κ. Ιωάν. Ρούσκα*, ο οποίος υπηρετεί στο Πολεμικό Μουσείο και πριν από μερικούς μήνες μας έδωσε το αξιόλογο βιβλίο «*Πόρος, Ναυσταθμός και Εκπαιδευτήριο του Πολεμικού Ναυτικού*», πραγματικά πολύτιμη συμβολή στην ιστορία στρατιωτικών κτιρίων και της λειτουργίας τους (έκδοση του ΓΕΝ, η οποία δυστυχώς ατύχησε από κακή εκτύπωση, που αδικεί το όλο έργο).

Τέλος, θα πρέπει να μνημονεύσω τον *συγματάρχη εν ενεργεία του Πυροβολικού κ. Ανδρέα Καστάνη*, ο οποίος προχώρη έρευνα για την οργάνωση και λειτουργία του Πυροβολικού από την εποχή του Καποδίστρια και όπου έχει περιλάβει και το θέμα των σχετικών στρατιωτικών κτιρίων.

Οι γενναίες αυτές πρωτοβουλίες δεν εξαλείφουν ολάδ αντίθετα κάνουν εντονότερη την ανάγκη οργάνωσης αρχείου και μελετών για ένα τομέα αρχιτεκτονικής και κατασκευών που παραμένει εντελώς παραμελημένος, παρά τη σημαντική έκδοση του ΤΕΕ για τους πρώτους Έλληνες μηχανικούς, η οποία αποτελεί μια πρώτη συλλογή

στοιχείων και για τον τομέα αυτόν, όχι όμως επιστημονικά πλήρη και αξιόβλητη.

Βασίλης Κ. Δωροθένης

Ανάκτορο στα Χανιά(;) :

Την υπόθεση των αρχαιολογών, για ύπαρξη ανακτόρου στην περιοχή των Χανίων, ενισχύει φητικό εύρημα εξεχόμενος αρχαιολογικής σμιασίας. Στο λόφο Καστέλλι των Χανίων βρέθηκαν, στη διάρκεια εργασιών κατασκευής αποχετευτικού δικτύου, τρεις πήλινες πινακίδες Γραμμικής Β' Γραφής. Ετούτη τη στιγμή συνητρώνεται, γιατί η κατάσταση τους ήταν κακή. Βρέθηκαν ποσμένες επάνω σε δάπεδο του το 1200-1250 π.Χ. καταστράφηκε από φωτιά.

Η Σχολή Διδασκαλίας της Σχολής της Τέχνης

Στο Ενημερωτικό Δελτίο της Αρχαιολογικής Εταιρείας (τεύχος 12, Οκτ. 1990) αναγγέλθηκε σειρά μαθημάτων Ιστορίας της Τέχνης. «Κατά το χρονικό διάστημα από 7 Νοεμβρίου 1990 μέχρι 13 Μαρτίου 1991 θα λειτουργήσει, για δεύτερη περίοδο, η Σχολή Διδασκαλίας της Ιστορίας της Τέχνης. Τα μαθήματα θα είναι δίωρα και θα γίνονται κάθε Τετάρτη απόγευμα. Την πρώτη ώρα θα διδάσκει Αρχιτεκτονική (από τον Παρθενώνα ως τα χρόνια μας) και τη δεύτερη Βυζαντινή Τέχνη (από τα παλαιохριστιανικά χρόνια ως την ανώβωση της βυζαντινής τεχνοτροπίας του 200 αι.).

Το πρόγραμμα είναι το εξής:

Τετάρτη 7 Νοεμβρίου 1990
ΕΣΟΧΗΝ ΠΑΥΛΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ
ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΟΡΡΕΣ
Ο Παρθενών
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ
Στο λυκόφως της αρχαιότητας: Ζωή και Τέχνη κατά τους παλαιούς χρόνους

Τετάρτη 14 Νοεμβρίου 1990
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ
Ελληνιστική και ρωμαϊκή αρχιτεκτονική
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ
Στο λυκόφως της αρχαιότητας: Ζωή και Τέχνη κατά τους παλαιούς χρόνους

Τετάρτη 21 Νοεμβρίου 1990
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΟΥΡΑΣ
Η Αγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως
ΓΙΩΤΑ ΑΤΖΑΚΑ
Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Ελλάδας στην παλαιαρχ. εποχή (4ος-6ος αι.). Διαμόρφωση, εξέλιξη, εργασία

Τετάρτη 5 Δεκεμβρίου 1990
ΠΑΥΛΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ
Το συγκρότημα του Οσίου Αισάκ Φωκίδος, σταθμός στην εξέλιξη της μεσοβυζαντινής αρχιτεκτονικής
ΝΑΝΟ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ
Ο αρχές των φορητών εικόνων και η αρχαία παράδοση

Τετάρτη 12 Δεκεμβρίου 1990
ΓΙΩΤΑ ΑΤΖΑΚΑ
Η Βυζαντινή Θεολογία

αρχαιολογικά

ΚΑΤΙΑ ΛΟΒΕΡΑΔΟΥ-ΤΣΙΓΡΙΔΑ
Επιτομία ψηφιστό στο χρυσό αιώνα του Ιουστινιανού: Θεσσαλονίκη, Κύπρος, Σίνα

Τετάρτη 19 Δεκεμβρίου 1990
ΙΩΡΔΑΝΗΣ ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Ελληνική αρχιτεκτονική και ιταλική αναγέννηση, 16ος και 17ος αι.
ΚΑΤΙΑ ΛΟΒΕΡΑΔΟΥ-ΤΣΙΓΡΙΔΑ
Επιτομία ψηφιστό στο χρυσό αιώνα του Ιουστινιανού: Παρίσι

Τετάρτη 9 Ιανουαρίου 1991
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ
Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική
ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΤΣΙΓΡΙΔΑΣ
Θεσσαλονίκη - Άγιος Όρος την εποχή των Παλαιολόγων

Τετάρτη 16 Ιανουαρίου
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΚΚΟΥ
Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα
ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ
Η θυζαντινή μνημειακή ζωγραφική από το τέλος του αρχαίου κόσμου ως το τέλος της «Μακεδονικής Αναγέννησης» (602-1000 περίπου). Παράδοση και ανανέωση

Τετάρτη 23 Ιανουαρίου 1991
ΠΑΥΛΟΣ ΜΥΔΙΑΣ
Θεωρία της αρχιτεκτονικής κατά την αρχαιότητα
ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ
Η θυζαντινή μνημειακή ζωγραφική από το τέλος της «Μακεδονικής Αναγέννησης» ως τη μάχη του Μαντζικέρτ, απαρχή πτώσης του μωρσαϊκού χάρου (1000-1071 περίπου). Η οική

Τετάρτη 30 Ιανουαρίου 1991
ΣΑΒΒΑΣ ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΣ
Οι θυζαντινοί των Ιταλικών κλασικών αιώνων 15ου, 16ου και 17ου
ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ
Η θυζαντινή μνημειακή ζωγραφική από τη μάχη του Μαντζικέρτ ως την κατάρρευση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους (1071-1204). Νέοι προβληματισμοί

Τετάρτη 6 Φεβρουαρίου 1991
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ
Οι Γάλλοι θυζαντινοί των 15ου και 19ου αι.
ΝΤΟΥΛΑ ΜΟΥΡΙΚΗ
Η Κωνσταντινούπολη την εποχή των Παλαιολόγων

Τετάρτη 13 Φεβρουαρίου 1991
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ
Οι Άγγλοι θυζαντινοί του 19ου αι.
ΝΤΟΥΛΑ ΜΟΥΡΙΚΗ
Η Κωνσταντινούπολη την εποχή των Παλαιολόγων

Τετάρτη 20 Φεβρουαρίου 1991
ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΑΒΒΑΣ
18ος-19ος αι. Το θυζαντινό πλαίσιο της δημογραφίας των αρχιτεκτονικών και των μηχανικών
ΗΛΙΑΣ ΚΟΛΛΙΑΣ
Η εκκλησιαστική ζωγραφική του 15ου και των αρχών του 16ου αι. στη Ρόδο

Τετάρτη 27 Φεβρουαρίου 1991
ΣΑΒΒΑΣ ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΣ
Το μοντέρνο κίνημα στην αρχιτεκτονική
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΟΚΟΤΟΓΟΥΛΟΣ
Κριτική Σχολή, 18ος-17ος αι.

Τετάρτη 6 Μαρτίου 1991
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΑΤΟΥΡΟΣ
Ζήτηματα θεωρίας της μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής. Τέσσε δεκαετίες (1950-1980)
ΝΙΚΟΣ ΖΙΑΣ
Από τις μεταβυζαντινή στην νεοελληνική θρησκευτική ζωγραφική. Η επίδραση της Δύσης, 18ος-19ος αι.

Τετάρτη 13 Μαρτίου 1991
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΥΤΣΙΟΠΟΥΛΟΣ
Ζήτηματα θεωρίας της μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής. Η τελευταία δεκαετία (1981-1991)
ΝΙΚΟΣ ΖΙΑΣ
Η ανόρθωση της «θυζαντινής» τεχνοτροπίας και οι σύγχρονες αναζητήσεις, 20ος αι.

Επίλογος ΠΑΥΛΟΣ ΜΥΔΙΑΣ
18ος-19ος αι. ΚΥΚΛΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ 20.00-21.00

Άγαλμα στη Βεργίνα

Στη Βεργίνα αποκαλύφθηκε άγαλμα του 4ου αι. π.Χ. το οποίο εικονίζει τη θεά της δόξας Εύκλεια και είναι αφιερωμένο από τη μητέρα του βασιλιά Φιλίππου Β', γιαγιά του Μεγάλου Αλεξάνδρου, Ευρυδίκη, σύμφωνα με την επιγραφή που σώζεται στο βάθρο του αγάλματος: «ΕΥΡΥΔΙΚΑ ΣΙΡΡΑ ΕΥΚΛΕΙΑ». Το άγαλμα της Εύκλειας είναι το μοναδικό γλυπτό που βρέθηκε στη Βεργίνα.

Στην αρχαία Μεσομβρία

Στη φετινή ανασκαφή στην αρχαία Μεσομβρία της Θράκης ερευνηθηκε τμήμα του νεκροταφείου της πόλης, όπου η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως μεγάλο αριθμό τάφων του 5ου, 4ου και 3ου π.Χ. αιώνα. Πρόκειται για τάφους σε ποικιλία μορφών, όπως πηλινες και λιθίνες ααρκοφάγοι, πιθάρι, απολί λακκοειδείς, καύσεις. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τρεις μνημειακές λιθίνες κατασκευές, που σχετίζονται με ταφική λατρεία. Χρυσά και ασμένια κοσμήματα υψηλής τέχνης, μελανόμορφα, ερυθρόμορφα και χάλκινα αγάλματα καθώς και διάφορα προσωπικά αντικείμενα καθημερινής χρήσης των νεκρών περιλαμβάνονται ανάμεσα στα σημαντικά ευρήματα του νεκροταφείου.

Μαθησιακή Ιστορία της Τέχνης στα γαλλικά στο ΓΙΑ

Το Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας με τη συνεργασία του Παν/μιού Paris-X-Nanterre οργανώνει μαθήματα Ιστορίας της Τέχνης στα γαλλικά, δινοήματα, την ευκαιρία σε όσους τα παρακολουθούν να τελειοποιηθούν στα γαλλικά και να ασκηθούν το πνεύμα τους στην ανάλυση και τη σύνθεση, να αποκτήσουν πνευματική ευελιξία. Η διδασκαλία χωρίζεται σε τέσσερα τμήματα, ανάλογα με τη χρονική περίοδο με την οποία ασχολείται: Αρχαίοτητα, Μεσαιωνας, Νεότερη, Δύση-Χρόνη. Τα διπλώματα του ΓΙΑ και του Παν/μιου Paris - X - Nanterre είναι ισότιμα των διπλωμάτων που απονέμονται στα Παν/μια στη Γαλλία.

Για συλλέκτες

Επ' ευκαιρία του εορτασμού των 600 χρόνων από την ίδρυση της Μονής του Μεγάλου Μετεώρου και των εκδηλώσεων που προγραμματίστηκαν, η Telemarketing A.E., με τη συγκατάθε-

ση και τις ευλογίες του Ηγουμένου της Μονής του Μεγάλου Μετεώρου, δημοσίωρησε κατ' αποκλειστικότητα για όλο τον κόσμο τις πρώτες χειροποίητες 100% φορητές τοιχογραφίες σε πολύ περιορισμένο αριθμό, αποσπάσματα από το καθολικό της Μονής της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Τα έργα φιλοτεχνήθηκαν από δοκιμωμένους αγιογράφους κατά τον παραδοσιακό τρόπο της θυζαντινής τοιχογραφίας, με όλα τα γνωστά υλικά και χρυσό 23,2 καράτιων.

Όλες οι τοιχογραφίες είναι αριθμημένες και προσιπικές με το όνομα του κατοχού πίσω από κάθε έργο και γνησούνται από πιστοποιητικό γνησιότητας της Ιεράς Μονής του Μεγάλου Μετεώρου.

Σε όσους εγγραφούν για το σετ των δύο τοιχογραφιών, η Telemarketing διαθέτει δωρεάν τον τόμο «Λεύκωμα «Ιστορία και Τέχνη στο Μεγάλο Μετέωρο», έκδοση της Ιεράς Μονής του Μεγάλου Μετεώρου και της Interemate, Πληροφ.: «Τηλεμαρκετινγκ Α.Ε.», Βασ. Γεωργίου 47 και Κηφισίας, Χαλάνδρα 15232 Αθήνα, τηλ. 6845.172 - 6845.182.

Νόμος για μισθώσεις και «διατηρητέα»

Πέρασε στη Βουλή, τον Σεπτέμβριο, το σχέδιο νέου νόμου για τις μισθώσεις, κυρίως κατοικιών αλλά και με διατάξεις για τις επαγγελματικές μισθώσεις, δίχως να έχει προηγηθεί σχετική συζήτηση ή να ζητηθεί γνώμη κόνιων με τριήτη στο αντικείμενο της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς, στο νομοσχέδιο πέρασε και ψηφιστική διάταξη με την οποία «απελευθερώνονται» τα μισθώματα, για κατοικίες και για επαγγελματική στέγη, κτηρίων που έχουν χαρακτηρισθεί διατηρητέα (προφανώς από το ΥΠΕΧΩΔΕ). Στο κείμενο του νομοσχεδίου που δημοσιεύθηκε στον Τύπο δεν υπήρχε όρος να κάλυπτε και τα κτήρια αρμοδιότητας ΥΠ.Π.Ο. Και εδώ εμφανίζεται το πρώτο «μείον» για μένεργια του Νομοθέτη η οποία, ως προς την πρόθεση της, πρέπει να επιδοκιμασθεί δίχως επιφυλάξεις. Από την πρόθεση, όμως, ως την υλοποίηση, εκτός από το «μείον» που ανέφερα, θα πρέπει να υπολογισθεί και κάτι άλλο. Δηλαδή, το αν ο ή εμπνευστής της προστατευτικής, κατ' αρχήν, για τα διατηρητέα διάταξης ζήτην για καιρό στη χώρα αυτή και αν έλαβαν υπόψη τους τις σίγουρες αντιδράσεις των «οργανωμένων συμπεριρτών», που δεν β' αρθούσαν να εκδηλωθούν. Πράγματι, κατά τη συζήτηση στη Βουλή ακούστηκε και δημοσιεύθηκε οργαμζός διαμαρτυρίας

των συλλογών επαγγελματιών και διοικητών, που συχνά ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα σε διατηρητήρια με μεγάλες φθόρες και έναντι μισθώματος που, στην ουσία, αντιστοιχεί προς το πάλα ποτέ εννοικιοστάσιο. Οι μη φοροφυλάδες ιδιοκτήτες στις περιπτώσεις αυτές πιθανόν να πληρώνουν κι από την τσέπη τους...

Μετά τις αντιδράσεις αυτές και μετά την ψήφιση του νομοσχεδίου, όπου παρ' όλα αυτά περιελήφθησαν οι διατάξεις για τα διατηρητήρια, ο Υπουργός Δικαιοσύνης δήλωσε ότι το μέρος των διατάξεων που αντιστοιχεί στις επαγγελματικές μισθώσεις διατηρητήριων θα «παγώσει», μέχρι τότε αποφανθεί γι' αυτές άλλο νομοσχέδιο, ειδικό για τις επαγγελματικές μισθώσεις...

Μισή δουλειά, δηλαδή... Κι όμως, θα μπορούσαν να προταθούν στη Βουλή μελετημένες προτάσεις, όπως λ.χ. υποχρέωση των μισθωτών, στις περιπτώσεις χαμηλών μισθωμάτων, για επισκευές ορισμένου είδους κλπ. Δηλαδή, μέτρα που θα γίνονταν ευκολότερα αποδεκτά, ώσπου ν' αποφασίσει το Κράτος να οσφραρευτεί το ίδιο και να προχωρήσει στη σύνταξη σύγχρονου πλαισίου προστασίας.

Σημείωση: Είχε συνταχθεί και παραδόθηκε το παρόν σχόλιο όταν δημοσιεύθηκε, δίχως αλλαγές, ο τροποποιητικός για τις μισθώσεις νόμος. Οι αντιδράσεις των μισθωτών-επαγγελματιών εντάθηκαν, μετά τη δημοσίευση, οπότε, αρχές Νοεμβρίου, η άποψη των συναρμόδιων υπουργών φαίνεται να καταλήγει στο να αλλάξει ο νόμος σε δύο σημεία: 1. Απελευθερώνονται μόνο τα μισθώματα για μισθώσεις που έχουν συναφθεί μετά τη 1-9-1990 (δηλαδή, «δύο-άδωρο», αφού πρόκειται για *ανάπαρκτη έως ελεγχιστες*). 2. Απελευθερώνονται, επίσης, τα μισθώματα για κτήρια που επισκευάστηκαν ή επισκευάζονται και των οποίων οι δαπάνες επισκευής κλύπτουν τουλάχιστον το 30% της αξίας τους. Και για την περίπτωση αυτή τίθενται να διατυπωθούν εύλογες επιφυλάξεις τόσο ως προς το υψηλό καλύτερο όριο δαπανών όσο και ως προς τη μη ενεργοποίηση του ά. 34 του ν. 1337/83 (υποχρέωση ιδιοκτητών για επισκευές), οπότε υπάρχει πιθανότητα να δημιουργηθεί νέα νομοθετική και πρακτική εμπλοκή.

Τελικά, και με τις τεκτονούμενες αλλαγές, δυστυχώς φαίνεται ότι επιλέγεται ο δρόμος των στασιμικών αντιδράσεων, υπό την πίεση συντεχνιακών συμφερόντων, αντί της μελετημιάς και σφαιρικής αντιμετώπισης του θέματος. Άλλη μη ευκαιρία, λοιπόν, πάει χαμένη...

Βασίλης Κ. Δωροβίλης

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Πρωτοτυπία στο Λονδίνο

«Fake? The Art of Deception», στα ελληνικά: «Πλαστό: Η τέχνη της απογοήτευσης». Με τον τίτλο αυτόν άνοιξε στο Λονδίνο, στο Βρετανικό Μουσείο, έκθεση με πλαστά έργα. Εδώ καταδειχναί ο μηχανισμός που ρίχνει στην αγορά τα «ψεύτικα έργα», η ψυχολογία των αγοραστών που θέλουν, για λόγους νοήριου, από αγάπη για την ιστορία κλπ., να αποκτήσουν έργα. Θίγεται επίσης και το πρόβλημα πώς να μην ξεγελιέται ο συλλέκτης από τα πλαστά έργα.

Αλλά ας δούμε «τι είναι πλαστό». Τα αντίγραφα που πουλιούνται στα μουσεία δεν αποτελούν «πλαστά». Οι διαστάσεις τους ποτέ δεν είναι απολύτως ίδιες με του πρωτότυπου. Πλαστό είναι το έργο που θέλουμε να «περάσουμε» ως αυθεντικό. Βέβαια το πρόβλημα γίνεται πιο σύνθετο με τις γραβούρες (ξυλογραφίες και χαλκογραφίες), για τις οποίες υπάρχει η αυθεντική μήτρα. Το πλαστό και το αυθεντικό, σε αυτές τις περιπτώσεις, ορίζει ο χρόνος εκτύπωσης. Σχετική είναι και η περίπτωση των χυτευτών αγάλματων που χυτεύονται μετά το θάνατο του καλλιτέχνη. Η ιστορία των πλαστών αρχίζει από πολύ παλιά, όπως δείχνει το παράδειγμα επιγραφής της Μεσοποταμίας (της 2ης χιλιετίας π.Χ.), στο οποίο ειρήεις του ναού πλαστογράφησαν κείμενο προκειμένου να «αποδείξουν» την αρχαιότητα των προνομίων τους...

Ευφρόνιος, ζωγράφος στην Αθήνα

Τέλος του 6ου αι. π.Χ. ο Ευφρόνιος είναι αναντίρρητα ο μεγαλύτερος ζωγράφος ερυθρόμορφων αγείων. Από το 520 ως το 500 π.Χ. περίπου, ο Ευφρόνιος ανακαλύπτει ολοένα και νωριότες δυνατότητες έκφρασης και την ερυθρόμορφη τεχνική. Σχινά τα θέματα του πρωτοτυπών. Η εκτέλεση, με το σίγουρο, θετικό και λεπτομερές σχέδιο, δίνει τη χάρη της κίνησης, τη δύναμη των σωμάτων και την έκφραση του συναισθηματος. Η γραμμική του, τότε με μαύρο χρώμα, πότε με αρσί, ανοιχτό καφέ, προσάγει ευαισθησία στο αρχικό σχέδιο. Μα κάποτε ο Ευφρόνιος θα εγκαταλείψει την αγειογραφία για να αφιερωθεί στην αγγειοπλαστική, προσφέροντας σχήματα και όγκους στους άλλους ζωγράφους.

Εξήντα περίπου έργα του περιφημού

αυτού αρχαίου καλλιτέχνη εκτίθενται στο Μουσείο του Λούβρου (ως τις 31 Δεκεμβρίου '90).

Κυκλαδικός Πολιτισμός

«Κυκλαδικός Πολιτισμός – Η Νάξος στην 3η π.Χ. χιλιετία» τιτλοφορείται η έκθεση που εγκαινιάστηκε στις 26.10.90 και θα διαρκέσει ως το τέλος Μαρτίου στο Μουσείο Γουλανδρή (Ν. Δούκα 4). Για πρώτη φορά παρουσιάζονται συγκεντρωμένα ευρήματα –συνολικά 200–, όλα από τη Νάξο. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατόν να «δει» ο επισκέπτης τις διάφορες πλευρές της ζωής στο νησί: κατοικία, τροφή, ενδυμασία, θαλάσσιες κ.ά. Ο πλούσιος δήλωσης κατάλογος που συνοδεύει την έκθεση πληροφρεί τον αναγνώστη και συμπληρώνει τις γνώσεις που δίνουν οι επεξηγηματικοί πίνακες (βλ. Βιβλία)

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Μυκηναϊκά κείμενα

Το «Κέντρο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας» και η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών» οργάνωσαν το 9ο Διεθνές Συνέδριο για τα Μυκηναϊκά και Αιγυαία κείμενα (Αθήνα 2-6.10.90).

ΣΤ' Διεθνές Συνέδριο για την Οδύσσεια

Με ανέπεια στην οργάνωση και στην υψλή επιστημονική παράδοση έγινε και φέτος (2-5 Σεπτ. 1990) το ΣΤ' Διεθνές Συνέδριο για την Οδύσεια. Διακεκριμένοι Έλληνες και ξένοι επιστήμονες παρουσίασαν πρωτότυπα θέματα, ενώ μονάχα ξένοι νέοι μελετητές μίλησαν φέτος, μιας και φέτος το Υπ. Παιδείας σταμάτησε τα σεμινάρια της Ιθάκης όπου μετεπακείδουσαν καθηγητές της Μέσης Εκπαίδευσης (από το 1985).

Ιστορία του ελληνικού κρασιού

Στη Θεσσαλονίκη πραγματοποιήθηκε (7-9 Σεπτ. 1990) Τρίτημο Εργασίας με θέμα την ιστορία του ελληνικού κρασιού, οργανωμένο από το Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, με χορηγό την εταιρία «Ι. Μπουτάρης & Υιός ΑΕ». Η εκδήλωση ατεγράφηκε στο Με-

γαχωρή στη θέση της Ετ. Μπουάρτη. Τα θέματα που αφορούν στο ζήτημα αυτό ήταν αρχαιολογικά, αρχιτεκτονικά, ιστορικά, κοινωνιολογικά, εθνολογικά και οικολογικά και εξετάστηκαν διαχρονικά (από την αρχαιότητα ως τη νεότερη εποχή). Σκοπός της σύντηξης ήταν η γνωριμία των Ελλήνων ειδικών που εργάζονται στο χώρο της ιστορίας του ελληνικού κράτους (κοινοποίηση των ενδιαφερόντων και εργασιών τους) και η προώθηση της έρευνας του θέματος και της κοινοποίησης των συμπερασμάτων που προκύπτουν από αυτήν.

BIBΛΙΑ

Διαλέξεις 1986 - 89

Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης
Εκδ. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή - Αθήνα 1990

«Ο βασικός σκοπός του Ιδρύματος Νικολάου Π. Γουλανδρή, από τις συστάσεις του το 1984, είναι η διάδοση και η προβολή της Ελληνικής Τέχνης στην διεθνή επιστημονική κοινότητα και στο ευρύτερο κοινό.

Για την εκπλήρωση του σκοπού αυτού πραγματοποιήσαμε κάθε χρόνο μία σειρά διαλέξεων, όχι μόνο αρχαιολογικού περιεχομένου αλλά και γενικότερου ενδιαφέροντος. Λίγες μόλις ημέρες από την έναρξη λειτουργίας του Ιδρύματος (26 Ιανουαρίου του 1986) άρχισαν οι διαλέξεις στο Μουσείο και συνεχίζονται ως σήμερα ανελλιπώς».

Στον τόμο αυτό δημοσιεύονται πενήντα μία διαλέξεις που έγιναν από το 1986 ως το 1989. Από αυτές άλλες είναι αμιγώς αρχαιολογικού ενδιαφέροντος ενώ άλλες πραγματεύονται ποικίλα θέματα.

Η Ηλεία και «Βιομηχανία» κατά την Αρχαιότητα

Αθ. Π. Κανελλόπουλος

Εκδ. Εκδοτική Εστία, Αθήνα 1989

Το βιβλίο του καθηγητή Αθανασίου Κανελλόπουλου ασχολείται με την οικονομία της Ηλείας, όπως αυτή περιγράφεται από τις διασωθείσες επιγραφές και τα έργα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων.

Η μέχρι τώρα βιβλιογραφία στην αρχαία ελληνική οικονομία ασχολήθηκε διεξοδικά με τους ομηρικούς χρόνους, τη Σπάρτη και την Αθήνα, ενώ ελάχιστες έως μηδενικές είναι οι εργασίες εκείνες που πραγματεύονται

άλλες πόλεις ή περιοχές της Ελλάδας. Από την άποψη αυτή το βιβλίο ετούτο συνιστά σπουδαίο στη σχετική βιβλιογραφία.

Στο πρώτο κεφάλαιο (σελ. 7 - 12) ο συγγραφέας προσπαθεί να αντικρούσει με σειρά επιχειρημάτων τις απόψεις και τοποθετήσεις ιστορικών και οικονομολόγων πως στην αρχαία Ελλάδα δεν αναπτύχθηκε η έννοια και η λειτουργία της οικονομικής αγοράς και ότι η αρχαιότητα και στην κλασική ακόμα εποχή γνώρισε μόνο την «κατ'οίκον» οικονομία². Τα επιχειρήματα που φέρει ο συγγραφέας ατρίζονται σ' αυτές τις ίδιες τις αρχαίες πηγές, οι οποίες μας πληροφορούν για ένα πλήθος εργαστηρίων, τεχνιτών, εμπόρων, τραπεζιτών, οι οποίοι αποζούσαν από τις συναλλαγές, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί σε υψηλό επίπεδο η συναλλακτική οικονομία. Οι τοποθετήσεις αυτές του συγγραφέα είναι γνωστές και από παλιότερη μελέτη του, όπου διαπραγματεύθηκε το ζήτημα εκτενέστερα³.

Στο δεύτερο κεφάλαιο (σελ. 13 - 18) τονίζεται η αυτόρεια και ο κομπολαϊτισμός της Ηλείας, «θεμελιώδη χαρακτηριστικά, τα οποία επέτρεψαν να αποτελέσουν την πρώτη ύλη της ποσειδωνικής «Ηλείας ορυφής στη Ίππιου» (σελ. 13). Πρέπει να παρατηρήσουμε σ' αυτή την τοποθέτηση του συγγραφέα πως ο άνθρωπος από μόνος του δεν είναι αυτόρεια⁴ και από φυσική ανάγκη οδηγήθηκε στην ίδρυση του «οίκου»⁵, της «κώμη»⁶ και της «πόλεως»⁷, η οποία κατορθώνει στον ύψιστο βαθμό την αυτόρεια και υπάρχει για το σκοπό της ευδαιμονίας⁸ ζωής. Την ανάγκη αυτή κατένοησαν και οι Ηλείοι, οι οποίοι προέβρσαν στην ίδρυση σημαντικού αριθμού πόλεων. Κατά συνέπεια, οι απόψεις του Ίππιου, οι οποίες είναι κοινό κτήμα της αρχαίας ελληνικής σκέψης, απηχούν απλώς και μόνο την ιστορική πραγματικότητα.

Επειδή όμως η αυτόρεια είναι δύσκολο να επιτευχθεί, λόγω διαφόρων παραγόντων (δυσανεμία πληθυσμού - εκτάσεις, έλλειψη πρώτων υλών και βασικών ειδών διατροφής), γι' αυτό η πόλη προσφεύγει στο διεθνές εμπόριο⁹ και για να διασφαλίσει τις πηγές προμηθειών των ειδών διατροφής της προσφεύγει στις αποικίες¹⁰, οι οποίες οφείλονται και σε πληθυσμιακά αίτια. Ο αριθμός των αποικιών εξαρτάται από το πόσο εσωστρεφής ή όχι είναι μια οικονομία, όπως στην περίπτωση της Σπάρτης¹¹, που λανθασμένα μνημονεύει ο συγγραφέας ως παράδειγμα πόλεως που ίδρυσεν αποικίες και τη συγκρίνει με την Αθήνα και το Άργος, που είχαν τελειώς διαφορετική δομή. Ιδιαίτερα ενδιαφέροντος παρουσιάζει η άποψη του συγγραφέα πως βασικά

αίτια της παρακμής των Αθηνών θεωρούνται οι καταστροφικοί πόλεμοι, που «προκάλυψαν οικονομική αμμοριμπα, ερήμωση τη χώρα και δεκάτις αν τον πληθυσμό». Η τοποθέτηση αυτή έρχεται σε αντίθεση με την παλιότερα διατυπωμένη και γενικότερα αποδεκτή, πως οι υπερβολικές δαπάνες της αθηναϊκής πολιτείας προς το λαό και οι κάθε είδους παροχές, όπως τα θεωρικά, υπήρξαν ο «καρκίνος της Αθηναϊκής πολιτείας»¹².

Το υψηλό βιοτικό επίπεδο των Ηλείων (σελ. 19 - 24) οφείλεται στη μεγάλη ανάπτυξη της γεωργίας, κτηνοτροφίας και σειράς βιοτεχνικών εργασιών, που αποτελούσαν εξειδικευμένες κλάδους παραγωγής της περιοχής. Τονίζεται ιδιαίτερα η εφαρμογή τεχνικών μεθόδων στη γεωργία και την κτηνοτροφία, που έχει ως αποτέλεσμα τόσο την αύξηση της παραγωγής όσο και την ποιοτική βελτίωση του προϊόντος (σελ. 26 - 28). Άλλωστε, ο τρόπος της καλλιέργειας των αγρών επηρέασε σημαντικά τον Ξενοφώντα, ο οποίος έζησε στον Σκιλαρόντα της Ηλείας και επιδόθηκε στη γεωργία και το κύνηγ.

Πριν προβεί σε λεπτομερή εξέταση των ηλείων «βιομηχανικών» μονάδων, ο συγγραφέας αναφέρεται στο βαθμό ανάπτυξης της «βιομηχανίας» στην αρχαία Ελλάδα γενικότερα, ειδικότερα όμως στην Αθήνα, όπου υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες. Στον 4ο αιώνα, η βιοτεχνική παραγωγή παράγεται, ο καταμερισμός των έργων εντείνεται και γίνεται αντικείμενο μελέτης ως παράγοντας της οικονομίας. Ο βαθμός εντάσεως του καταμερισμού των έργων εξαρτάται από το μέγεθος της αγοράς, ενώ ως αποτελέσματα του αναγνωρίζονται πρώτον η ποιοτική βελτίωση του προϊόντος που παράγεται και κατά δεύτερο λόγο η αύξηση της παραγωγής και η μεγαλύτερη ευκολία στην παραγωγική διαδικασία¹³.

Στα αναφερόμενα από το συγγραφέα βιοτεχνικά εργατήρια, όπου εφαρμόζονταν ευρύς καταμερισμός εργασίας, οπλοποιεία, ασπιστοεία, επιπλοποιεία κτλ. (σελ. 42 - 44), οφείλουμε να μνημονεύσουμε και τα μεταλλεία του Λαυρίου, τα οποία εκμεταλλεύονταν ιδιωτικές επιχειρήσεις και ο τρόπος εξαγωγής του αργύρου αποτελούσε μια πρωτότυπη, και για τα σημερινά δεδομένα ακόμα, βιομηχανική διαδικασία¹⁴.

Ο καταμερισμός όμως των έργων δεν συνέβαινε μόνο στην παραγωγή, μεννά αλλά και στις πόλεις. Έτσι, οι πόλεις ειδικεύονταν στην παραγωγή ορισμένου ή ορισμένων προϊόντων, και ένας τέτοιος καταμερισμός «επέτρεπε τη βελτίωση της ποιότητας και την πληθωρήνωση οιονεί καταπιλοτικής μορφής, ώστε να πραγματοποιή-

αρχαιολογικά

ποιούνται και εξελλαδικές εξαγωγές, το εισόδημα δε από τη διάθεση του προϊόντος αυτού να αποτελεί τον κύριο πόρο της περιοχής, που τεχνουργούσε το είδος αυτό». Αναφέρεται ο συγγραφέας πολλές πόλεις που εξειδικεύονταν σε ορισμένα βιομηχανικά προϊόντα, όπως η Αθήνα, η Θήβα, τα Μέγαρα, η Κόρινθος κτλ. (σελ. 51 - 56).

Όσον αφορά την Ηλεία, η «βιομηχανία» της εξετάζεται στις υπολοιπές σελίδες του έργου (σελ. 57 - 101), όπου δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ηλιακή κλωστοφύλαξη, περιώνυμη την εποχή εκείνη, στην αρμοτοπία, στην οικοδομική και κατασκευαστική βιομηχανία, της οποίας την ύπαρξη αποδεικνύουν οι πολυάριθμες εγκαταστάσεις στην Ολυμπία, στη φαρμακοβιομηχανία, με ιδιαίτερο κέντρο παραγωγής την Εφύρα, στην οινοπνοία, όπου τονίζεται ότι οι Ηλείοι ήσαν εκείνοι που πρωτοκαθιέρωσαν το αμπέλι¹, στην παρασκευή φαγητών για την αγορά - «κτί αντίστοιχο με τη σύγχρονη βιομηχανία παρασκευής και διαβάθμισης τυποποιημένων φαγητών» και στην τουριστική βιομηχανία, η οποία είχε ιδιαίτερη σημασία αφού συγκεντρώνονταν αθλητές και επισκέπτες για τους Ολυμπιακούς αγώνες, που διεξάγονταν μόνιμα στην Ολυμπία, «κάλιστον των τόπων»². Μικρότερη σημασία είχε η μεταλλουργία και η εξόρυξη μετάλλων, η ψυδροπνευμια, αγγειοπλαστική και ναυπηγική.

Το βιβλίο συμπληρώνεται με φωτογραφίες από αγγεία και με τη σχετική βιβλιογραφία.

Χρήστος Π. Μπαλόγιου.

Σημειώσεις

1. Βλ. Hasebroeck, *Staat und Handel im alten Griechenland*, εκδ. J. C. B. Mohr, Tübingen 1928, και Karl Polanyi, *Conrad Arenberg and Harry W. Pearson* (ed.), *Trade and Market in the Early Empires*, Glencoe Ill. 1957.
2. Η διαμνηχ ανάμεσα στους ιστορικούς και οικονομολόγους, που την υπογράφουν οι παραπάνω ονόματα, αφορά το θέμα εξέλιξης της αρχαίας ελληνικής οικονομίας. Για έναν απολογισμό της διαμάχης και τους συγγραφείς που λάβαν μέρος βλ. Σπ. Καττήφορ, Η θάλασσα της οικονομικής εξέλιξης της αρχαιότητας, εκδ. Παοικη, 1942. Αριστοτέλους *Εθέρια*, Ιστορία Οικονομικού Βίου, γου. Α., σελ. 113-4 και 140-2, εκδ. Παοικη³ 1950, και M. I. Finley (ed.), *The Bucher - Meyer Controversy*, Arno Press, New York 1979.
3. Βλ. Αθ. Π. Κανελλοπούλου, Αρχαιοελληνικά Πρότυπα της Κοινής Αγοράς, σελ. 11-15 και 38-9, εκδ. Εκδοτική Έστια 1987.
4. Πλάτωνος, Πολιτεία Β, 368b: «ἐπειδή τυγχάνει ἴμην ἕκαστος οὐκ αὐτάρκην...».
5. Αριστοτέλους, Πολιτικά Α, 2, 1252b 13-14.
6. Αριστοτέλους, Πολιτικά Α, 2, 1252b 16-19.
7. Αριστοτέλους, Πολιτικά Α, 2, 1252b 27-31: «Ἡ δ' ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐλάσει πάρος, ἢ ἢν πάρος ἔχουσα πάρος της αὐταρκείας ἐξ ἑσος εἰσέλῃ, νουμένη μὲν οὐκ οὐδ' ἴλη ἔνεκεν, οὐσα δὲ τοῖς εἰς ἑαυτήν».
8. Πλάτωνος, Πολιτεία Β, 370e 6-9.
9. Για το αἶμα των ἀποδείξεων, πρβλ. Πλάτωνος, Νόμοι, Ε, 735e.
10. Η Σπάρτη ἴδρουν μὲν τρεῖς ἀποδείξεις, τον

Τάραντα (708 π.Χ.), τη Θήρα και την Κυρήνη (633 π.Χ.), με τις οποίες δεν είχε ιδιαίτερες σχέσεις. Αλλοιότες τρεις αποδείξεις ἴδρουν και η Ηλεία - όπως με πληροφωρί ο συγγραφέας... ο χαρακτήρας της οικονομίας της οποίας δεν έχει καμιά σχέση με τον αντίστοιχο της Σπάρτης.

11. Την άποψη αυτή είχε τονίσει ο καθηγητής Αθ. Κανελλοπούλος σε πολυπύρο έργο του και επαναλαμβάνει επαγωγικά κι εδώ. Βλ. Αθ. Π. Κανελλοπούλου, Οικονομία και Οικονομική του Περιβάλλοντος, σελ. 13 και σ. 193 - 99, εκδ. Κορομπεροπούλου, Αθήνα 1985.
12. Η άποψη αυτή διατυπώθηκε πρώτα από τον Α. Βούρη και έγινε αποδεκτή από τον Α. Ανδρούδη θλ. Α. Ανδρούδου, Η θέση της Ελληνικής Οικονομίας Οικονομίας, σελ. 334, εκδ. Τζόνα & Δελταγραμμάτικα, 1928.
13. Σχετικά με την αρχαιοελληνική τοποθέτηση στο φαινόμενο του κατοχυρωμένου των έργων, πρβλ. Κωνσταντίνου Αρκουδιανού, Ο κατοχυρωμένος των έργων και οι Αρχαίοι Έλληνες, Θεσ 1956.
14. Πλάτωνος, Πολιτεία Β, 370c: «Εκ δὲ τούτων πλείον ἐκαστά γίνεται καὶ κάλλιον καὶ ῥῶον, ἴσον εἰς ἓν κατὰ φύσιν...» και Ξενοφώντος, Κύρου Παιδεία VIII, II, 5-6.
15. Την πληροφορία παρέχει ο Θεόπομος ο Κίος Βλ. Αθηναίως, Δεμισσοστομική, 1. Γι. και Αθ. Κανελλοπούλου, σελ. 63.
16. Οσφόρου Σκελατίου, Βιβλιοθήκη Ιστορική IV, 141.

Οι θεότητες της Μουσικής στην ομηρική και αρχαϊκή ποίηση

Μενέλαος Χριστόπουλος
Αθήνα 1985

Πρόκειται για πολύ ενδιαφέρουσα, κάπως εξειδικευμένη, μελέτη, που θινάει από τα στενά πλαίσια της φιλολογίας και της μυθολογίας. Ο συγγραφέας προσεγγίζει το θέμα του από πλατιά σκοπιά. Οι γνώσεις κοινωνιολογίας και θρησκευσιολογίας σε συνδυασμό με τη γνώση των κειμένων οδηγούν σε εξαιρετικό αποτέλεσμα. Στο βιβλίο αυτό εξετάζονται μόνο θεότητες των οποίων κύριο χαρακτηριστικό είναι η μουσική. Η μελέτη αποτελείται από τρία μέρη: α) Απόλλων, όπου εξετάζεται η μουσική του προσωπικότητα σε σχέση με τις άλλες ιδιότητές του. β) Η κατασκευή της λύρας από τον Ερμή, που τον κάνει μέτρο των τεχνών. γ) Ορφέας, η κατεξοχήν προσωποποίηση της μουσικής, ο οποίος υπήρξε και εμπνευστής θρησκευτικό-φιλοσοφικό κινήματος της αρχαιότητας.

Άνθρωπος, τ. 12
Ετήσια έκδοση της Ελληνικής Ανθρωπολογικής Εταιρείας
Αθήνα 1990

Κυκλοφόρησε πρόσφατα ο 12ος τόμος του περιοδικού «ΑΝΘΡΩΠΟΣ» - 1990 (σ. 375). Περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τις ανακοινώσεις του 2ου Πα-

ναλλήνιου Συνεδρίου Ανθρωπολογίας που διεξήχθη υπό την αιγίδα του Δήμου Αθηνών τον Μάιο του 1988 με έντονη διεθνή συμμετοχή από πολλές χώρες και ποικίλα θέματα: Άγγλια (G. Gray) - Ανθρωπογενένη κοινωνική εξέλιξη, ΗΠΑ (Μ. Kyriakos, P. Laviolite, D. & R. Wallace) - Οι Ουρανιότητες, η εξέλιξη και οι αρνητικές συνέπειες της αστικοποίησης με βάση διαχρονική επισκόπηση της πόλης της Ν. Υόρκης, Ιαπωνία (Μ. Ikegaya) - Αρχαιομετρία των Πετραλίων, Ιταλία (G. Bellusomi και L. Delitala σε συνεργασία με τους Πουλιανούς) - Στραματογραφική χρονολόγηση με αμινοξέα, Πολωνία (Μ. Haneberg) - Ανθρωπολογία των αρχαίων Ελλήνων από τις ανασκαφές του Μεταπόπου στην Ιταλία, Σοβιετική Ένωση (Η. Heetj) - Δεματογλυφική της ΕΣΣΔ, Τεχνοσλοβία (I. Horacek & N.A. Poulipanos) - Απολιθωμένες νυχτερίδες των Πετραλίων, Φινλανδία (B. Kurten) - Μελέτη απολιθωμένων ιατών.

Οι ελληνικές ανακοινώσεις έγιναν από τους Πουλιανούς για το Σπήλαιο Πετραλίων Χαλκιδικής. - Για την ανθρωπογενέση των Ελλήνων, Γ. Διαμάντης - Ανθρωπογενέση; Γ. Τουρλάδης, Κ. Μουσιτσόπουλος, Γ. Ανδρουμένος, Δ. Πουλιανός, Κ. Σταυρούπολος - Εθνογραφικά θέματα: Β. Κούσσοβα - Οπτική ανθρωπολογία και σπυλολογικά θέματα: Π. Ρωμανός, Σ. Γεωργιάδης, Ε. Λάττα, Π. Μπατινίου, Ε. Κόγιαρη και Κ. Ατακτιός.

Το τελευταίο μέρος του περιοδικού είναι αφιερωμένο στο πολυσυζητημένο θέμα για το μέλλον των ερευνών στο Σπήλαιο Πετραλίων (δικαστικές αποφάσεις, συμπάρτηση στο έργο της Ανθρωπολογικής Εταιρείας Ελλάδας από τους Ευρωπαϊκούς ανθρωπολόγους, διαμαρτυρίες για διοικητικές κωλυσιεργίες), όπου αναφέρονται οι έντονες σχετικά ανησυχίες και τα ερωτήματα της ελληνικής και διεθνούς επιστημονικής κοινής γνώμης.

Παγκόσμια Ιστορία. Οι μεγάλες εισβολές (200 - 600 μ.Χ.)
Συλλογικό έργο. Επιστ. επιμ. Χρ. Μπουλιώτης
Time-Life, ελλ. έκδοση Κ. Καπόπουλος, Αθήνα 1990

Κυκλοφόρησε ο 5ος τόμος της ομοτίμης της Παγκόσμιας Ιστορίας. Στον τόμο αυτόν περιλαμβάνονται τα εξής θέματα: 1) «Παρακμή της Ρώμης» και στοιχεία της πρωτοχριστιανικής τέχνης. 2) «Αναγέννηση στη Μέση Ανατολή». 3) «Αναταραχή στα βασίλεια της Κίνας», καθώς και «ένα χρονικό σε πηλό», όπου περιγράφονται και

εικονογραφούνται πηλινα έργα του λαού. Μότσα (σημερινών Περιουβιάν), τα οποία δίνουν γλαφυρή εικόνα της ζωής στην 1η χιλιετία μ.Χ. 4) «Η Άνοιξη του Νέου Κόσμου».

Όπως πάντα, η έκθεση είναι επιμελημένη και καλά εθιστή, μόνο που τα χριστιανικά ψηφιδωτά έχουν αδύνατα χρώματα.

Κυκλαδικός πολιτισμός. Η Νάξος στην 3η π.Χ. χιλιετία

(κατάλογος έκθεσης)
Επιμ. Λίλα Μαραγκού

Έκδ. Ιδρ. Ν. Π. Γουλανδρή - Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 1990

Ο κατάλογος της έκθεσης που οργανώθηκε στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (8λ. εκθέσεις) δεν αποτελεί μόνο οδηγό της έκθεσης. Πρόκειται για σαφείς παρουσιάσεις του Κυκλαδικού πολιτισμού μέσω κειμένων που έχουν γράψει ειδικοί επιστήμονες. Το έργο αυτό χρησιμεύει και ως αναγνώριση κυκλαδικού πολιτισμού. Τα περιεχόμενα του καταλόγου είναι:

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Ο κυκλαδικός πολιτισμός (Χ. Ντούμας), Η Νάξος (Κ. Ζαφειροπούλου), Η ιστορία της έρευνας της πρωτοκυκλαδικής περιόδου στη Νάξο (Βασ. Λαμπρινουδάκης), ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ: Η νεολιθική εποχή στη Νάξο (Κ. Λ. Ζάχος), Η ΝΑΞΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ (3η Π.Χ. ΧΙΛΙΕΤΙΑ). Καθημερινή ζωή, Κατοικία - έπιπλα (Μ. Μαρβόρη), Ενδυμασία - κοσμήματα - καλλωπιστικός (Χρ. Τελεβάντου), Τροφή (Κ. Δημακοπούλου), Γεωργία, Κτηνοτροφία - κυνήγι. Οικοτεχνία, Εργαλεία (Χρ. Τελεβάντου), Θάλασσα (Χρ. Ντούμας), Όπλα και οχυρωματικές κατασκευές (Χρ. Ντούμας), Θάνατος (Χρ. Ντούμας), Θρησκεία (Βασ. Λαμπρινουδάκης), Μουσική - χορός (Κ. Δημακοπούλου), Τεχνική και τέχνη, Λιθοτεχνία - μαρμαρογλυπτική: Σκευή (Τ. Δεβετζή), Ειδώλια (Α. Μαραγκού), Η τέχνη της επικρύσεως (Χρ. Ντούμας), Μεταλλουργία (Χρ. Ντούμας), Κεραμική (Φ. Ζαφειροπούλου).

Αξίζει επίσης να μνημονευτεί η συμμετοχή στην εκδοτική και καλλιτεχνική επιμέλεια της Ρ. Μοσχογιάνη - Καπόν που μας δίνει, δάλλ μια φορά, δείγμα αφογής δουλειάς.

«Η Μεγαλόπολη - η κος, σήμερα, αύριο»

Έκδ. Εταιρείας Αρχαϊκών Γραμμάτων και Τεχνών, 1990

Πρόκειται για την πρώτη έκδοση της Εταιρείας, έκδοση που οφείλεται στα

νέα μέλη της και αποτελεί παρήγορο φως για τους φιλοσοφικούς συλλόγους, που μέχρι σήμερα αναλώνονταν σε ψηφολεκτική και παρακομματική δράση, εξαντλώντας εκεί όλη την «παράτη» τους. Περιλαμβάνονται σ αυτήν τα απομνημονωμένα Πρακτικά μιας ομότιλης επιστημονικής ημερίδας που οργανώθηκε στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1989.

Βασικές ενότητες της συζήτησης ήταν ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης, το διαβόητο εργοστάσιο της ΔΕΗ στη Μεγαλόπολη (άρχιος με την έντυπωση του «παράδεισου» και κατέληξε να θεωρείται κόλαση), το ενεργειακό πρόβλημα, η πολιτισμική κληρονομιά και ο παράγοντας άνθρωπος - περιβάλλον. Οι αναλύσεις και τα επιχειρήματα μπαίνουν στα «θαβία νερά» και το πάλλον υλικό της ημερίδας είναι άκρας χρήσιμο για προσεγγίσεις στο θέμα του πώς μπορεί να συμβιβαστεί - κι αν συμβιβάζεται, πια - περιβάλλον και πολιτισμική κληρονομιά με την αντίληψη της δίχως όρια οικονομικής και παραγωγικής ανάπτυξης. Θυμηθείτε και την προδρομική «Κόκκινη έρημο» του Αντωνίου...

Βασίλης Κ. Δωροβίνης

Στα χνάρια τα παλιά Μάκης Αξιώτης

Έκδ. Παγγεραγωγικό Πολιτιστικό Συλλόγου Αθήνας, Αθήνα 1987

Μόλις έφτασε στα χέρια μας το «Οδοιπορικό γύρω από τον κόλπο της Γέρας» που αποτελεί έναν πρώτης τάξεως οδηγό - σύντομο για να γνωριστεί κανείς αυτό το τμήμα του νησιού της Μυτιλήνης και τη νοοτροπία των ντόπιων.

Βυζαντινή Τέχνη Οδηγός για παιδιά

Μαρίζα Ντεκάστρο
Έκδ. Κέδρος, Αθήνα 1990

Πρόκειται για θαυμάσιο οδηγό (εγχρειαίο) της βυζαντινής τέχνης για παιδιά των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού σχολείου (10-12 ετών και πάνω). Με τρόπο απλό, συνοπτικό και διασκεδαστικό το φέρνει σε επαφή με την τέχνη αυτή που από πρώτη όψη φαίνεται τόσο αυστηρή κι όμως είναι ποιστική. Το βιβλίο ξεκινά με λίγα λόγια για τη βυζαντινή ιστορία, κατόπιν δίνει τα στοιχεία στην τέχνη, για να συνεχίσει με τις «μορφές της βυζαντινής τέχνης». Πολύ έξυμνο και πρωτότυπο είναι το τελευταίο μέρος του μικρού πολύτιμου αυτού βιβλίου (40 σελ.) με το «Μικρό λεξικό», το «Ευερέτημο», τον «Κατά-

λογο εικόνων», που μαθαίνει στα παιδιά να διαβάζουν και να χρησιμοποιούν τα βιβλία τους.

Η έκδοση αυτή είναι θαυμάσιο δώρο για τις γιορτές. Κάθε παιδί πρέπει να το έχει στη βιβλιοθήκη του γιατί είναι από τα λίγα βιβλία που γράφτηκαν ειδικά για παιδιά με σεβασμό για την ηλικία αυτή.

Legature Bizantine Vaticane Carlo Federici & Kostantinos Houlis

Inst. Centr. per la Patologia del Libro, Roma 1988

Πολύ ενδιαφέρουσα παρουσίαση βυζαντινών σταχώνων της βιβλιοθήκης του Βατικανού. Στην παρουσίαση συμμετέχει και ο συμπατριώτης μας κ. Κ. Χούλης. Στο βιβλίο αυτό περιγράφεται αναλυτικά η τεχνική της στάχωσης βυζαντινών χειρογράφων, εξετάζονται τα υλικά, μελετάται η διακόσμηση τους και η σύνθεσή της. Τέλος εξετάζεται το πρόβλημα της χρονολόγησης. Η πλούσια εικονογράφηση με σχέδια και φωτογραφίες και οι αναλυτικοί πίνακες καθιστούν το βιβλίο αυτό χρήσιμο και ευχάριστο ακόμα και για όσους δεν γνωρίζουν ιταλικά.

Το 1989 στην Πάρμα της Ιταλίας (16 Νοεμβρ. - 22 Δεκ.) έγινε έκθεση με θέμα τα Βυζαντινά σταχώματα της Βατικανής και της Μαρκαντινής Βιβλιοθήκης. Στον κατάλογο βλέπουμε και πάλι το όνομα του κ. Χούλης. Εδώ το πλούσιο έγκρημο φωτογραφικό υλικό τονίζει την γλωσσική του θέματος. Άραγε δεν θα μπορούσαμε, στην Ελλάδα, να έχουμε κάτι το σχετικό;

Δελτα

Δελτίο Αρχαιομετρίας, τεύχος 1/2

Έκδ. ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος, Αθήνα Οκτ. 1990

Κυκλοφόρησε το 2ο σε σειρά ενημερωτικό έντυπο του Εργαστηρίου Αρχαιομετρίας του ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος. Το τεύχος αυτό περιλαμβάνει Ευρωπαϊκά προγράμματα και Αρχαιομετρία. Τα σεμινάρια Αρχαιομετρίας - Αρχαιολογίας - Συντηρήσεως, Συνέδρια και Συναντήσεις, Χρονολογικές μελέτες σε σπηλαία με τη μέθοδο ESR, Το Διεθνές Συμπόσιο Αρχαιομετρίας 1990.

Σύναξη

Τριμηνιαία έκδοση σπουδής στην Ορθοδοξία

Τεύχ. 35, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1990

Με το αφιέρωμα στο «Μοναχισμό» κυκλοφόρησε το 3ο τεύχος του 1990 της Σύνδεσης. Στο τεύχος αυτό διαθέτουμε κείμενα: του Π. Ευδοκίμωφ σχετικά με τις καταβολές του μοναγισμού, του Γ. Φιλια σχετικά με τη λειτουργική ζωή των πρώτων μοναστηριακών κοινοβίων. Η ομιλία-διάγραμμα εικονογράφηση, που είναι και τούτη τη φορά πολύ καλαίσθητη, ανήκει στον ζωγράφο Γ. Μενεαΐδη, μαθήτη του Ν. Γ. Πετζίκη.

Αρναία, αρ. 7 Περιοδική έκδοση

Αρναία Χαλκιδικής 1990

Η προσπάθεια που εδώ και χρόνια καταβάλλουν οι εκδότες της «Περιοδικής έκδοσης Ιστορικής - Αρχαιολογικής - Λαογραφικής ενημέρωσης και καταγραφής» (Δ. Κύρου και Γ. Κατσούρμους) συνεχίζεται και γίνεται πλατύτερα γνωστή χάρη στο «1ο Αναπτυξιακό Συνέδριο Αρναίας» που οργάνωσε ο Δήμος στις 21 - 22 Ιουλίου 1990, στο οποίο προβλήθηκε ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της πόλης (ιστορία - αρχαιολογία - λαογραφία - γλωσσολογία), εκτέθηκαν τα χαρακτηριστικά φαινόμενα του τόπου και τονίστηκε η σημασία διατήρησης του ιστορικού ιστού της πόλης.

Ariel, τ. 79 A Review of Arts and Letters in Israel

Jerusalem 1990

Στο περιοδικό Ariel, που γνωρίζουν ήδη οι αναγνώστες μας από προηγούμενες παρουσιάσεις, ξεχωρίζουμε, στο τ. 79, άρθρο του Robin Twiss με θέμα τη Μονή του Αγ. Ιωάννη στην Έρημο (St. John in the Desert). Πρόκειται για ζωντανή, ευχάριστη περιγραφή του πράσινου τοπίου μέσα στο οποίο βρίσκεται η Μονή. Σύμφωνα με την παράδοση στον τόπο αυτό έζησε ο Άγ. Ιωάννης όταν εγκατέλειψε την πατρική στέγη. Από τον 12ο αιώνα υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες για προσκυνητές που ερχόντουσαν εδώ. Αργότερα, ο φόβος των Σαρακηνών εμπόδιζε τους πιστούς να επισκεπτόνται τη μονή, η οποία ρημάζε. Σήμερα η Μονή φιλοξενεί δεκά μοναχούς, οι οποίοι έχουν ασπασθεί το ορθόδοξο δόγμα αλλά ανήκουν στην καθολική εκκλησία.

Landscape and People of the Franchthi Region (Excava-

tions at Franchthi Cave, Greece. Fasc. 2)

J. H. van Andel & S. B. Sutton, with contribution by J. M. Hansen and C. V. Vitaliano
Bloomington & Indiana, Indiana Univ. Press, 1987

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των αρχαιοπεριβαλλοντικών ερευνών του χώρου γύρω από το σπήλαιο Φράγχθι Αργολίδος, μιας από τις σημαντικότερες θέσεις της Προϊστορίας του Ελλαδικού χώρου, και συνοψίζει τα πορίσματα μέρους της πλούσιας εθνογραφικής δουλειάς που εδώ και χρόνια διεξάγεται στην περιοχή. Και οι δυο αυτές μεθοδολογικές κατευθύνσεις (περιβαλλοντική - οικολογική αρχαιολογία και εθνοαρχαιολογία), αν και καταλαμβάνουν σημαντικό τμήμα της ξένης (κυρίως της αγγλικής και αμερικανικής, αλλά όχι μόνο) βιβλιογραφίας και απασχολούν την αρχαιολογική θεωρία και πράξη συστηματικά, τουλάχιστον τα τελευταία τριάντα χρόνια, αποσιωπάζουν σχεδόν παντελώς από τη γνηνή αρχαιολογική σκέψη και πρακτική. Μόνο εντελώς πρόσφατα ορισμένες τέτοιες μελέτες κάνουν διέλα τη μνημόσυνη τους.

Είναι ίσως γνωστό ότι εδώ και αρκετά χρόνια βρίσκεται σε εξέλιξη ένα μεγάλο διεπιστημονικό και πολυεπιστημονικό πρόγραμμα, που ερευνά σε διαχρονική βάση την ανθρώπινη παρουσία και τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπου - περιβάλλοντος στο χώρο γύρω από το Φράγχθι. Το πρόγραμμα αυτό οφείλει την αρχική του σύλληψη και το ξεκίνησμά στον Μ. H. Jameson του Πανεπιστημίου της Pennsylvania, συνεχίζεται από άλλα αμερικανικά Πανεπιστήμια με τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού ερευνητών από ένα ευρύ φάσμα μεθοδολογικών κατευθύνσεων, ενώ σήμερα την ευθύνη του συντονισμού του έχει το Πανεπιστήμιο του Stanford.

Το συγκεκριμένο βιβλίο αποτελεί το δεύτερο τεύχος της πρώτης σειράς των τελικών δημοσιεύσεων που αφορούν τα αποτελέσματα των ερευνών γύρω από την περιοχή του Φράγχθι. Την εκδοτική επιμέλεια της σειράς έχει ο T. W. Jacobsen. Η εκδοτική τακτική που ακολουθείται γι αυτές τις τελικές δημοσιεύσεις καθώς και το σκεπτικό πάνω στο οποίο στηρίζεται εξηγείται στον πρόλογο του βιβλίου, αλλά με περισσότερες λεπτομέρειες αλλού (Jacobsen, 1988): Η πρώτη σειρά δημοσιεύσεων σχετίζεται στο να παρουσιάσει τα πρωτογενή αποτελέσματα των επιμέρους ερευνητικών προγραμμάτων ενώ η δεύτερη θα επιδιώξει να συνθέσει τα πορί-

σματα των διαφορετικών ερευνών και να προχωρήσει σε ερμηνείες. Όπως αναφέρεται στον πρόλογο, αυτό το τεύχος αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, εξάριχο καθώς περιέχει δεδομένα, παρατηρήσεις και αποτελέσματα συγκεκριμένων ερευνών, αλλά και απόπειρες ερμηνείας. Στόχος του βιβλίου είναι «να παράσχει το απαραίτητο πλαίσιο για τις άλλες μελέτες της ίδιας σειράς και να εισαγάγει τον αναγνώστη στην υπό μελέτη περιοχή στην οποία έγιναν οι ανασκαφές του Φράγχθι».

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου («To Tonia») τη γενική ευθύνη έχει ο J. H. van Andel με τη συνεισφορά των J. M. Hansen και C. V. Vitaliano.

Στο πρώτο κεφάλαιο αυτού του μέρους παρατινθούν όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν το σύγχρονο τοπίο: ανάγλυφο, «κλίμα, διεύση της θάλασσας κατά ζώνες (εδώ αναφέρονται και τα σημαντικότερα είδη που χαρακτηρίζουν κάθε είδος θάλασσας), γεωλογική ιστορία της περιοχής, υδρολογία, διαθέσιμες πηγές ύδατος. Το κλίμα της περιοχής είναι το τυπικό Μεσογειακό με έντονο το στοιχείο της λειψυβρίας και της κλιματικής διαφοροποίησης, κυρίως της χωρικής αλλά και της χρονικής. Ο κυρίαρχος τύπος θάλασσας είναι η βορειοδυτική, που είναι γνωστή με τον όρο Makí, ενώ οι φυσικές πηγές νερού, λόγω των χαμηλών βροχοπτώσεων αλλά και των μη ευνοϊκών γεωλογικών συνθηκών, σπανίζουν.

Το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με το έδαφος και τις προσχώσεις. Εδώ εξετάζονται τα φαινόμενα της διάβρωσης αλλά και της χρονοτικής. Ο κυρίαρχος τύπος θάλασσας είναι η βορειοδυτική και η εδαφική στρωματογραφία του Ύστερου Τεταρτογενούς για όλη τη Νότια Αργολίδα. Η στρωματογραφική ακολουθία της Αργολίδας έρχεται να αμφισβητήσει για άλλη μια φορά την ακριβεία του διμερούς σχήματος του Vito-Finzi (1969) για τη μορφοποίηση των Μεσογειακών πεδιάδων καθώς και της χρονολογικής τους αναφοράς (Ύστερο Πλειστόκαινο και Μεταρωμαϊκή περίοδος).

Το τρίτο κεφάλαιο ερευνά τους περιβαλλοντικούς παράγοντες που σχετίζονται με τη γύρω από την περιοχή θάλασσα, με βασικούς άξονες τη διερεύνηση των αλλαγών της στάθμης της αλλά και την αναζήτηση στοιχείων που σχετίζονται με την πρωτογενή της παραγωγικότητα. Οι έρευνες που προγράμματα προς αυτή την κατεύθυνση ήταν ιδιαίτερα προοδωφόρες, καθώς ήταν ανασυρρέουσες πλούτο πληροφοριών, με πιο σημαντικό το πόρισμα, ότι για το μεγαλύτερο τμήμα της ανθρώπινης παρουσίας στο σπήλαιο του Φράγχθι

αρχαιολογικά

(από 25.000 μέχρι 5000 χρόνια από σήμερα) η ακτή απέχει αρκετή απόσταση από τη σημερινή. Η έκταση αυτή καλυπτόταν από μια προχωρημένη πεδιάδα που, επιπλέον, είχε εξοραφίσει υδροδότηση από την παράκτια πηγή που είχε αποδειχθεί ότι υπήρχαν. Συνολικά, η ανύψωση της στάθμης της θάλασσας, που άρχισε περίπου το 13000, σημαίνει τη σταδιακή συρρίκνωση των διαβασίμων φυσικών πηγών (μέσων ζωάρκειας) για τους κυνηγούς - τροφουαλλέτες, ενώ οι γεωργικοί αγρότες θα αντιμετώπιζαν την απώλεια σημαντικού τμήματος αρόσιμης γης, που επιπλέον διέθετε πηγές υδροδότησης.

Το παραπάνω πολύ σημαντικό στοιχείο με τις πολλαπλές οικονομικοκοινωνικές συνέπειες αποτελεί και την κατακλιδιά του τελευταίου κεφαλαίου του πρώτου μέρους, όπου επιχειρείται, χωρίς σημαντική επιτυχία, μια συνθετική παρουσίαση της εξελικτικής πορείας του περιβάλλοντος της περιοχής γύρω από το σημερινό.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου («Οι άνθρωποι»), του οποίου την ευθύνη έχει η Susan B. Sutton, επιχειρεί μια εθνολογική καταγραφή αλλά κυρίως μια ιστορική διερεύνηση (η χρησιμοποιούμενη προσέγγιση είναι καθαρά εθνοιστορική) της δημιουργίας, των οικονομικών δραστηριοτήτων και των μοντέρνων εγκαταστάσεων για την υπό μελέτη περιοχή, καλύπτοντας το διάστημα από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα. Διαπιστώνεται η πληθυσμιακή σταθερότητα και η οικονομική ευρωστία της περιοχής, επιτεύγματα που κατά τη συγγραφέα οφείλονται στην αξιοποίηση της θάλασσας και της γεωγραφικής θέσης της περιοχής, αλλά και στη χρήση διαφοροποιημένων οικονομικών στρατηγικών σε περιόδους κρίσης. Κυρίαρχο είναι το συμπέρασμα, ότι οι εξωτερικοί παράγοντες (εμπόριο, ναυτιλία) ήταν οι καθοριστικοί υπεύθυνοι για την πληθυσμιακή και οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Με παρατηρήσουμε εδώ ότι είναι παρακινημένο να χρησιμοποιείται αυτό το αναμείγτο ιστορικά τεκμηριωμένο - τουλάχιστον για τις νεότερες περιόδους - συμπέρασμα για να στρίψει αντίστοιχη ερμηνεία για ορισμένες τουλάχιστον περιόδους της προϊστορίας.

Σίγουρα ο μικρός αυτός τόμος αποτελεί σημαντική συνεισφορά στην προϊστορική αρχαιολογία του ελλαδικού χώρου, τόσο στο επίπεδο των πληροφοριών και δεδομένων όσο και στο επίπεδο της μεθοδολογίας. Καταδεικνύει, για άλλη μια φορά την αναγκαιότητα της πολυεπιστημονικής και διεπιστημονικής έρευνας, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην αμφισβή-

τηση των απαρχαιωμένων επιστημολογικών σχημάτων περί διάκρισης «βετικών» και «κοινωνικών» επιστημών.

Βέβαια θα μπορούσαν να γίνουν επισημάνσεις σχετικά με την απουσία ορισμένων σημαντικών βιβλιογραφικών παραπομπών, την αμφίβολη νοηματική ενότητα των δύο μερών, κτλ.

Όμως δύο ζητήματα όχι δευτερεύουσας σημασίας απαιτούν, κατά τη γνώμη μας, ιδιαίτερο σχολιασμό: το πρώτο αφορά το θεωρητικό υπόβαθρο του όλου προγράμματος των αρχαιολογικών ερευνών. Πρέπει να τονιστεί ότι σήμερα είναι πλέον όριμο το αίτημα για «οικολογική αρχαιολογία», με άλλα λόγια μια προσέγγιση που θα δίνει έμφαση στις δυναμικές αλληλεπιδράσεις των επιμέρους συστατικών του οικοσυστήματος, περιλαμβάνοντας σε μια διαλεκτική σχέση το φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον, σε αντίθεση με την απλή, στατική παράθεση αρχαιολογικών τεχνικών δεδομένων. Κάτι τέτοιο μόνο ελάχιστα φαίνεται να έχει επιτευχθεί στο εν λόγω έργο.

Το δεύτερο αφορά την αρχαιολογική χρήση βεθολογικών και ιστορικών στοιχείων: τελικά, σε ορισμένα τουλάχιστον σημεία του βιβλίου, δεν αποφεύχθηκαν οι φανερές ή οι υπαινικτικές άμεσες παραλληλίες και συσχετίσεις των πρόσφατων ιστορικών στοιχείων με την προϊστορία. Κάτι τέτοιο δεν δικαιολογείται, όταν, για παράδειγμα, έχει αποδειχθεί ότι ορισμένες οικονομικές στρατηγικές (π.χ. ποιμενικός τρόπος παραγωγής - pastoralism) είναι αποτέλεσμα πρόσφατων περιβαλλοντικών και οικονομικοκοινωνικών εξελίξεων (Halstead, 1987). Επιπροσθέτως, η επισήμανση ομοιοτήτων και παραλλήλων στη βάση του ίδιου φυσικού περιβάλλοντος (όταν βέβαια αποδειχνύεται αυτό δεν έχει υποστεί αλλαγές) δεν νομιμοποιεί την εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων σχετικών με τις οικονομικές πρακτικές της προϊστορίας. Κάτι τέτοιο αγνοεί το γεγονός ότι ανάμεσα στο φυσικό περιβάλλον και τον άνθρωπο διαμεσολαβούν οι παραγωγικές σχέσεις, που βέβαια είναι ιστορικά καθορισμένες και διαφορετικές σε κάθε περίοδο.

Παραπομπές
Halstead, P., 1987, Traditional and ancient rural economy in Mediterranean: plus ca change? *Journal of Hellenic Studies*, 107:77-87.
Jacobson, T.W., 1988, Conceptual problems and evidence in the study of Greek Neolithic Society. In E.B. French and K.A. Wardle (eds) *Problems in Greek Prehistory*. (Manchester 1986) Bristol Classical Press. Vita - Finzi, Clau-

dio 1969 *The Mediterranean Valleys: Geological Changes in Historical Times*. Cambridge: C.U.P.

Γιάννης Γ. Χαμηλάκης

Ιστορία και Τέχνη στο Μεγάλο Μετώφο

Μ. Χατζηδάκης, Δ. Σοφιανού
Εκδ. Interamericana, Αθήνα 1990

Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης των 600 χρόνων από την ίδρυση της Μονής του Μεγάλου Μετώφου, η INTERAMERICAN χρηματοδότησε την έκδοση του μνημειώδους τόμου λευκώματος «Ιστορία και Τέχνη στο Μεγάλο Μετώφο», που έγινε με τη συμβολή και τη βία καθοδήγηση του Ηγουμενίου της ομώνυμης Μονής.

Ο τόμος περιλαμβάνει κείμενα του Βυζαντινολόγου και Ακαδημαϊκού κ. Μανώλη Χατζηδάκη καθώς και του κ. Δημήτρου Σοφιανού, Διευθυντή του Κέντρου Έρευνας του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών. Τα κείμενα καλύπτουν την περίοδο από τη σύσταση της Μονής, την εξελίξη της, ως την ολοκληρωμένη φάση της ακμής της.

Με την έκδοση αυτή η INTERAMERICAN συμβάλλει για μια ακόμη φορά στην προώθηση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων της χώρας.

Όπλα 1790 - 1860. Μνημεία ελληνικής ιστορίας και τέχνης Νίκος Βασιλάκης

Εκδ. ΕΟΜΜΕΧ, Αθήνα 1989

Μοναδικό στο είδος του το βιβλίο αυτό, που με τον πικρό του κείμενο και την πλούσια εικονογράφηση μας γνωρίζει νέες διαστάσεις του όπλου. Η συσχέτιση του κατόχου και του όπλου, η αισθητική και η κοινωνιολογία είναι θέματα που θίγονται και που ανοίγουν δρόμους.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Αγαστή Αρχαιολογία,
βλέπω πρώτα να σας ευχαριστήσω για τη δημοσίευση των άρθρων μου κι έπειτα να σας ενημερώσω διοντάς κάποια νέα στοιχεία σχετικά με τα άρθρα αυτά.

α) Έτσι λοιπόν για το ναό της Παναγίας είδα με ικανοποίηση πως απομακρύνθηκε η ξύλινη κολώνα της ΔΕΗ που «στράβωνε» το ναό όπως είχε τοποθετηθεί στη Β.Α. γωνία του. Επίσης ανακινώθηκε από την Κοινότη-

αρχαιολογικά

τα πως τελικά σε συνεργασία με την Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων θα γίνει χαλίπωμα της πλατείας ώστε ν' απελευθερωθεί ο ναός από την επίκληση επίσημα με τίτσο που έχει γίνει στην άνω πλατεία. Επίσης θα ήθελα να προστεθεί στο σχετικό άρθρο πως στην κεντρική αψίδα του ιερού και κάτω από την απεικόνιση της Πλατατέρας που βρίσκεται στο τεταρτοσφαιρίο, στον ημικύλινδρο της αψίδας βλέπουμε την Κοινωνία των Αποστόλων και συλλειτουργούντες Ιεράρχες.

β) Σχετικά με τον ναό Αγίου Μερκουρίου, πρόσφατα (τον τελευταίο χρόνο) έγινε συντήρηση για την προστασία του καθολικού ώστε να μην κινδυνεύει πια να γκρεμιστεί.

γ) Σχετικά με το ναό του Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου στη θέση Παλιουριό (= Παλαιό Λιγυριό) και αναφορικά με τη σημείωση (4) «...είδος πρόσφατα (τον τελευταίο χρόνο) μικρή και συνοπτική μελέτη για 5 ναούς του Λιγυριού. Συγκεκριμένα ο Ι. Ιωάννης Ι. Κακούρης (Επιμελητής Βυζ. Αρχαιοτήτων) έκανε μελέτη με τίτλο: Εκκλησίες του Λιγυριού. Η μελέτη (5 σελίδων) περιλαμβάνεται στα «Πρακτικά του Β' Τοπικού Συνεδρίου Αρχαιολογικών Σπουδών».

Στη μελέτη του Ι. Κακούρη αναφέρονται, πολύ συνοπτικά, στοιχεία για τον Άγιο Ιωάννη Ελεημονα, τον Άγ. Ιωάννη Θεολόγο και την Αγ. Μαρίνα, και όπως πιο αναλυτικά για την Παναγίτσα και τον Άγ. Αθανάσιο. Δεν αναφέρα λοιπόν στη σημείωσή μου αυτή τη μελέτη επειδή δεν είχε ακόμα εκδοθεί, δεδομένου ότι τα άρθρα μου γραφτήκαν, όπως σας έχω αναφέρει, το 1987 - 1988. Σημειώσω αυτά επειδή αφορούν την πρόσφατη βιβλιογραφία. Σχετικά λοιπόν μ' αυτή τη μελέτη και ειδικά στο άρθρο για τον Άγ. Ιωάννη Θεολόγο θα μπορούσε να σημειωθεί, σύμφωνα με τον Ι. Κακούρη, πως ο ναός ανακατασκευάστηκε πιθανώς κατά την περίοδο της β' Βενετοκρατίας (1685 - 1715) παίρνοντας τη σημερινή του μορφή, αλλά θέαμα διατηρώντας πολλά στοιχεία και από τη βυζαντινή περίοδο όπως ο Α. τοίχος με τις κόγχες, μεγάλο τμήμα της Ν. και μικρότερο της Β. πλευράς (ισως β' μισό του 11ου αι.). Πέρα απ' όλα αυτά, θα ήθελα να σημειώσω πως στο νομό Αργολίδας δεν υπάρχει διεύθυνση Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων αλλά μόνο Προϊστορικών και Κλασικών έτσι τα ζητήματα που αφορούν βυζαντινά μνημεία τα επιλαμβάνεται συχνά η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Σπάρτης.

Σοφία Σαρρή

Από τον κ. Λορεντζάκη - Λάσκαρη λάβαμε ενδιαφέρονση, για τα στοι-

χεία που αναφέρει, επιστολή, την οποία όμως λόγω μεγέθους (11 σελ.) δεν μπορούμε να δημοσιεύσουμε ολόκληρη. Έτσι παραθέτουμε μόνο μερικά αποσπάσματα.

Αγαπητοί,

Χρόνια τώρα -και ιδίως από τότε που ζω στο εξωτερικό- θέλω να γράψω και σε σας, μα κάθε φορά με σταματά, φοβούμενος μήπως το γράμμα μου θεωρηθεί ένα ακόμα παραπλανητικό κείμενο για την Ελλάδα που σπαράζει και η εγκαταλείπεται από τα παιδιά της και τα πολιτικά κόμματα. **Μα το κείμενο του κ. Δωροθέη -που η βαρβαρότητα του πένα το λυμά πάντα εκεί που οι άλλοι σιωπούν, μπράβο σας κ. Δωροθέη -Θέλου οι Έλληνες την Ελλάδα;»** και το κείμενο για τη διεθνή θράβηση της επιτροπής **Συντήρησης των Μνημείων Ακρόπολης** με τίτλο στην ιδιόγραφία (ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, Νο 35, Ιούνης 1990, σελ. 88 και 90-91) (σελ. 7).

Αλλά ίσως κάποιος ρωτήσει: «Μα ποιός είναι αυτός πάλι που τσιρίζει και βρίζει και ίσως προσβάλλει (που δεν είναι ο σκοπός αυτού του γράμματός μου); Και απαντά: «Ενώ από τους ελαχίστους Έλληνες με πανεπιστημιακή εξειδίκευση (Μεγ. Βρετανία) που προγράμματα έχουν συστήσει και με άλλη πλατύτερη μόρφωση, που σπουδάζοντας με στερήσεις και χωρίς καμιά ιδιωματική ή κρατική βοήθεια, ελπίζει -βλακωδώς- ότι κάποτε θα γυρίσει στην Ελλάδα που αγάπησε και τον αρνείται, προσφέροντάς του μόνον μία θέση για δήμη σύμβαση ανειδίκευτου και ανεκπαίδευτου εργάτη (μοναδική θετική πρόταση (!!!) εργασιές σε Μουσείο της Μακεδονίας μετά από 73 γράμματα - αιτήσεις σε όλα τα Μουσεία της χώρας, Αρχαιολογικές και λοιπές εφορείες, Ξυλλογείο, Αρχαιολογική Υπηρεσία, Υπουργείο Πολιτισμού και την ίδια την τότε Υπουργό, το 1987!)

Την ίδια χρονιά διοργανώνοντάς ένα ημερήσιο ελληνικό FORUM στο Cardiff της Ουαλλίας για την ελληνική τέχνη και γλώσσα (φωτοτυπία του προγράμματος σας αποστέλλω) και ιδιαιτερώς μες από 73 γράμματα - αιτήσεις σε όλα τα Μουσεία της χώρας, «Εταιρεία Φίλων της Ελληνικής Γλώσσας και Τέχνης», Bristol, απάντησα σε δημοσιογραφική ερώτηση για τα Ελγίνεια, πως από πλευράς διατήρησης τους είναι πολύ καλά όπου είναι και να παραμεινουν εκεί (Bristol Museum, London), αν κι αυτό με πονά, γιατί η συντήρηση στην Ελλάδα βρίσκεται (εκτός εξαιρέσεων) ακόμη στα χείματα «εργατοτεχνικό προσωπικό», όπως πολλοί αρχαιολόγοι χαιρόνται να αποκαλούν. Τώρα ζω και εργάζομαι στη Verona της Ιταλίας, διαλεγόμενα την σαν το πιο κοντινό ακούσιμα της νοσταλ-

γίας μου για την πατρίδα (σ. 6-7). Αναφορικά με το θέμα συντήρησης πια στην Ελλάδα, η πληροφορία σας πως στη Μεγ. Βρετανία, επί παραδείγματι, που η αρχαιολογική της κληρονομιά ως γνωστόν είναι μηδαμινή μπρος στην της Ελλάδας, οι αιτήσεις για ανασκαφές (κρατικές, ανεπισημασμένες κλπ.) απορρίπτονται από το κεντρικό αρχαιολογικό συμβούλιο, εάν δεν προβλέπεται να χρησιμοποιηθεί ο μισός προϋπολογισμός εξόδων στη συντήρηση των τυχόν ευρημάτων, επονομαζόμενος όλο το κλιμάκιο των επιστημόνων - συντηρητών (καί οι εργατοτεχνικοί προσωπικοί, όχι τα ελληνικά δεδομένα!) [από τον προϊστάμενο (Senior Conservator) πτυχιούχο πανεπιστημίου στην συντήρηση και εμπειρία ετών, μέχρι τον τελευταίο, που πρέπει απαραίτητα να 'ναι το λιγότερο φοιτητής σχολής «Αρχαιολογική», τον χώρο εργαστηρίου, τον εξοπλισμό του κλπ. Στην Ελλάδα τί από όλα αυτά προβλέπεται εκτός από την διαφιλοξένη των αντεικεμένων (Μουσείο Κορίνθου εξαιρείται;) και την οσημέρια καταστροφή τους; Ας μου επιταύσει κάποιος ειδικός στο θέμα ή στο ένω μ'ια από όλες αυτές τις κυρίες Εφόρους Αρχαιοτήτων, προσκαλώντας με να δω εργαστήρια και αποθήκες στο Μουσείο ή στην Εφορεία που δουλεύει, αλλά και προθήκες κι αιθούσες εκθεμάτων (για σωστό κλιματισμό, διαφύλαξη, αποθήκευση, συσκευασία, έλεγχο υπερυγρασίας, κλπ.). Μα οι ένδεκα σελίδες αυτού του γράμματός θα κόυρασαν ίσως όλους, θα αγανάκτησαν πολλούς, θα πικρανούν όλους, θα κέντησαν ή θα έφησαν αδιάφορους. Σταματήσω δω ευχαριστητώντας εκ των προτέρων για την τυχόν φιλοξένη στις σελίδες του περιοδικού και για την προσοχή σας. Θα χαρώ μου πάντως να 'βλεπα και θετικά αποτελέσματα των νυξέων μου (σ. 10-11).

Ειλκίρνια

Μιχαήλ Λαρεντζάκης - Λάσκαρη

Κύριοι,

Παύταιον ότι το περιοδικό «ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ» συμβάλλει σημαντικά στην ενημέρωση αλλά και στην περαιτέρω μελέτη θεμάτων που αφορούν την Ελληνική πολιτισμική κληρονομία θα ήθελα να προτείνω κάτι που ελπίζω ότι θα γίνει αποδεκτό με θερμή τόσο από τους συνεργάτες όσο και από τους αναγνώστες σας. Η πραγματοποίηση μιας τέτοιας ιδέας, νομίζω, θα χάραζε μια νέα γραμμή, περισσότερο οσιόδοξη, για το μέλλον της ελληνικής παροδοσιακής αρχιτεκτονικής. Στην χώρα μας, η παροδοσιακή αρχι-

τεκτονική βρίσκεται αποτυπωμένη σε εκατοντάδες οικισμούς, αναμφισβήτητα υψηλής αισθητικής και ιστορικής αξίας, διάσπαρτους από τις ψηλότερες κορφές μέχρι τα απόκρημνα ακρογιάλια. Θεωρείται κανένας οδοιπόρος, περιηγητής ή απλός τουρίστας -με κάποιο βαθμό αισθαντικότητας- δεν μπορεί να μείνει ασυγκίνητος μπροστά στους πολεμούργους της Μάνης ή τους μαχαλάδες του Ζαγορίου. Λοιπόν, η εικόνα της απόλυτης εγκατάλειψης που παρουσιάζεται είναι πραγματικά όδυνηρη. Η κρατική αντίδραση ως προς τους παραδοσιακούς οικισμούς χαρακτηρίζεται από δύο κυρίως σημεία: 1) μη νομική κάλυψη και προστασία αυτών 2) αδιαφορία για την περαιτέρω τύχη ακόμα και των οικισμών που στα χαρτιά είναι κατοχυρωμένοι και απόλυτα προστατευτέοι. Οι δικαιολογίες για την παραπάνω στάση είναι πολλές και γνωστές, όπως υψηλό οικονομικό κόστος, έλλειψη ειδικευμένων μηχανισμών, αδυναμία πρόσβασης ή παραμονής, ελάττωμα πρακτικό όφελος. Το πολιτικό κόστος ποτέ δεν αναφέρεται αλλά και ποτέ δεν αγνοείται... Μέσα στην γενική ραθυμία που επικρατεί στις κρατικές υπηρεσίες είναι απραίτητο, ακόμα, να δραστηριοποιηθούν οι Σύλλογοι και οι Εταιρίες που σχετίζονται από άτομα που βαθιά αγαπούν την ελληνική τέχνη. Η δραστηριοποίησή τους θα ανιστάνεται στην οργάνωση σεμιναρίων ή κατασκηνώσεων εργασίας σε τοπικά πλαίσια εκεί όπου οι εναπομεινάντες ντόπιοι μάστοροι θα διδάσκουν τους ενδιαφερόμενους -ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου ή της επαγγελματικού κλάδου- τεχνικές που χαρακτηρίζουν τους οικισμούς του τόπου τους. Η πρακτική εκδούρα θα περιλαμβάνει χρησιμοποίηση των γνώσεων που έχουν αποκτήσει στην αναπαύση και συντήρηση συγκεκριμένων κατασκευών της περιοχής (π.χ. καλντερίμια, γεφύρια κλπ.).

Το οικονομικό μέρος της υπόθεσης θα μπορούσε να καλυφθεί από κρατικές ή της Ε.Ο.Κ. επιχορηγήσεις, από ταμεία των Συλλόγων ή ακόμα και από συνδρομές των συμμετεχόντων. Η διαδίδση των μαθητευομένων θα γίνει σε κάποιον από τους κοινόχρηστους χώρους του οικισμού (π.χ. σχολείο) ή ακόμα και στα σπίτια των ντόπιων αν αυτοί είναι πρόθυμοι για κάτι τέτοιο. Ο τόπος και ο χρόνος των σεμιναρίων είναι εύκολο και επιλεγούν μέσα σε μια χώρα που διακρίνεται από τον πλούτο της αρχιτεκτονικής της και... τις πολλές ηλιόλουστες μέρες!

Τα πλεονεκτήματα μιας τέτοιας κίνησης είναι πολλά: πρώτον και κυριότερο, η μεταφορά της επί αιώνας αποκτηθείσας σοφίας στα νεότερα οικισ-

μινικά μέλη που με το σφρίγος τους και την ενέργειά τους θα είναι δυνατό όχι απλά να τη διατηρήσουν μα και να την ανανεώσουν. Δεύτερον, η συντήρηση έστω και μερικόν από τα αξιόλογα δείγματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Τρίτον, το κέντρισμα του ενδιαφέροντος των ντόπιων και η αφύπνιση της ζωής σε ακριτικούς οικισμούς. Τέταρτον, η συναισθηματική σύνδεση των μαθητευομένων μεταξύ τους καθώς και με τον τόπο και τους ανθρώπους του. Πέμπτον, η πιθανή χρησιμοποίηση των ανασταλωμένων δειγμάτων για τουριστικούς σκοπούς (π.χ. ξενώνες, πνευματικά κέντρα κλπ.).

Ελπίζω ότι το περιοδικό σας θα υποστηρίξει την ιδέα και σε κάποιο από τα επόμενα τεύχη θα έχω την χαρά να διαβάσω για τις υπό έθρση κατασκευασίες εργασίας.

Κέλλη Παπαπούλου

Αγαπητοί φίλοι

Στο τι χραισμεύαν τα κυκλαδικά τηγανόσχημα αγγεία έχει πολύ προβληματίσει τους επιστήμονες, κι όμως νομίζω πως τουλάχιστον ένα πράγμα είναι ξεκάθαρο: Μ' αυτά τα αγγεία συνειδητά συμβολίζεται η μήτρα. Προσέξτε την περιφέρεια τους, που αποδίδει το τοίχωμα της μήτρας. Οι δύο προσεχές, στις οποίες το κάθε αγγείο καταλήγει, ασφαλώς δεν είναι λαβές: θα 'ταν εντελώς άβολες, και άλλωστε γιατί το σκέυος να είχε διδυμή λαβή αντί απλή; Μ' αυτές τις προσεχές δηλώνεται η απόληξη της μήτρας, δηλαδή ο κόλπος. Άλλωστε, οι κατασκευαστές των αγγείων αυτών συνήθιζαν να προσθέτουν στην χαρακτηρισμένη παράσταση το σύμβολο

▽ που είναι σχηματική παράσταση του αιδίου. Αυτό ακριβώς το σύμβολο χαράζουν οι Κυκλαδίτες στα ειδώλιά τους για να δηλωθεί το φύλο, και το ίδιο σύμβολο χρησιμοποιείται στην εικονιστική γραφή (pictography) των Σουμερίων, όπως και στη σημιτοεβραϊκή γραφή με τη σημασία «αίδιο», «θηλυκό», «γυναίκα». Στα πήλινα τηγανόσχημα αγγεία, όπου λείπει το χρώμα που προσετίθεται στα ειδώλια, μικρές γραμμές αποδίδουν το τρίχωμα ή άλλες λεπτομέρειες. Και γιατί έφτιαχναν αυτά τα αγγεία; Ση μήτρα του έμβριου βρίσκεται μέσα σε υγρό, προστατευμένο. Αυτά τα αντικείμενα παρουσιάζουν τη θάλασσα ως μήτρα που παράγει ασφαλεία. Επίσης παρουσιάζουν πλοία, ή άλλα αντικείμενα, ως προστατευμένα. Έτσι η κατασκευή αυτών των τηγανόσχημων αγγείων είναι έμπρακτη προσευχή με σκοπό την αποτίμηση ναυαγίων ή και άλλων συμφορών από τις οποίες ασφαλώς πικρή πείρα υπήρχε.

Αυτό μη σας φαίνεται παράξενο. Τέτοιες αντιλήψεις δεν είναι καθόλου ξένες στην ανθρωπότητα. Σημειώσω μόνο πως στο Ισλάμ συντησιόμνο επίθετο του Θεού είναι το Rahim, το οποίο στα αραβικά σημαίνει «μήτρα», αλλά και «πολυέλεος, προστατής όλων των όντων». Δηλαδή, οι Μουσουλμάνοι θεολόγοι θεωρούν τον κόσμο ως μήτρα μέσα στην οποία ο Θεός προστατεύει τα πλάσματά του.

Ιωάννης Κενανίδης,
Καθηγητής φιλόλογος, Γυμνάσιο Κεραμωτής (Καβάλας)

Κύριοι,

Είμαι αναγνώστης του περιοδικού «Αρχαιολογία» και μετά λύπη μου διαπιστώνω ότι μέχρι τώρα δεν έχετε ασχοληθεί όχι μόνο με την ιστορία της πόλης «ΑΜΒΡΑΚΙΑΣ» αλλά ούτε και με την «ΑΡΤΑ» η οποία υπήρξε πρωτεύουσα του «ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ» από το έτος 1204 έως το έτος 1449 που σκαλωθήκε στους Τούρκους.

Δεν σας κάνω υπόδειξη τί έργο θα χρησιμοποιήσετε στις εκδόσεις τις οποίες παρακολουθώ, όμως θα πρέπει κάποτε και αυτή η περιοχή να έχει κάποτε την τιμητική της σε ένα αφιέρωμα διότι η πόλη και γενικά ο νομός της Άρτης έχει ιστορία 5.000 και πλέον ετών.

Στοιχεία υπαρχών αρκετά ως και αξιόλογα ευρήματα, θα σας παρακαλώ μέσα στο έτος που μας έρχεται (1991) να το αφιερώσετε το τεύχος στην Ιστορία της περιοχής μας.

Ιωάννης Σπ. Εξάρχος
Χαϊκάλι 6, Άρτα

Από τον κ. Σ. Αίτη, Σαραντί Αλβανίας, λάθος το παρακάτω κείμενο:

Φοινίκη - Φοινίκη
Η αρχαία Φοινίκη, σημερινό Φοινίκι, υπήρξε από τις πλουσιότερες, ισχυρότερες και πιο καλά οχυρωμένες πόλεις της Ηπείρου. Μολονότι δεν έγινε ακόμα αντικείμενο συστηματικών αρχαιολογικών ερευνών, υπήρξε πάντοτε στο επικέντρο του ενδιαφέ-

αρχαιολογικά

ροντος της επαρχίας του Σαραντιού. Χάρη σε επιφανειακές παρατηρήσεις, αποκαλύφθηκαν αρχαία αντικείμενα καθώς και μνημεία της πόλης. Πρόσφατα στα ΒΑ του χωριού Μπάι ανοιχτήκαν μερικοί τάφοι. Προηγουμένως, στην ίδια αυτή περιοχή είχε βρεθεί τάφος που περιεχέε έναν σκελετό και δύο πήλινα αγγεία (που δεν υπάρχουν πια).

Οι τάφοι που αποκαλύφθηκαν πρόσφατα είναι κιβωτιόσχημοι, κατασκευασμένοι με ασβεστόπλακες (μία για κάθε πλευρά και μία πέμπτη για σκέπασμα). Οι διαστάσεις τους είναι: Πλάτος 1,20 - 1,40 μ., μήκος 2,10 - 2,30 μ., βάθος 0,80 - 1,00 μ. Ο προσανατολισμός των τάφων είναι Α-Δ με ελαφρά απόκλιση προς Β. Το περιεχόμενό τους σε κτερίσματα αποτελούσαν αγγεία καθημερινής χρήσης, όπως αμφορέας, πελίκη, υδρία, κάνθαροι, λυχνίες και άλλα. Η ομοιότητα των κτερισμάτων αυτών με εκείνα άλλων τάφων της ίδιας περιοχής, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως ανήκοντες στους 4ο-3ο αι. π.Χ., μας κάνει να υποθέσουμε πως όλοι αυτοί οι τάφοι ανήκουν σε ένα εκτεταμένο νεκροταφείο.

Η Φοινίκη άκμασε στον 3ο αιώνα. Το 230 π.Χ. την κατέλαβαν και κατέστρεψαν Ιλλυριοί πειρατές, αλλά ανοικοδομήθηκε. Το 205 π.Χ. έγιναν εδώ διαπραγματεύσεις μεταξύ του Φιλίππου Ε', βασιλιά της Μακεδονίας, και των Ρωμαίων. Στα μέσα του 8ου αι. μ.Χ. ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός οχύρωσε την πόλη με ισχυρό τείχος.

Σοφοκλής Λίπης
Μέλος του Αρχαιολογικού πυρήνα
της Επαρχίας Σαραντιού

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΕΣ

Αγαπητή Αρχαιολογία,

Είμαστε δύο φίλοι που πρόσφατα επισκεφθήκαμε τις Μικηνές και σου γράφουμε για να επισημάνουμε ένα γεγονός που χάλασε την καλή εντύπωση που μας προκάλεσε η επίσκεψή μας στους θαλαυτούς τάφους και στο εσωτερικό της Ακρόπολης. Συγκεκριμένα, αφού είχαμε ολοκλη-

ρώσει την επίσκεψή μας στο ανάκτορο, βηθήσαμε να κάνουμε τον γύρο των τεχνών, όταν με έκπληξη είδαμε ότι στη ρίζα του δυτικού τείχους υπήρχαν δεκάδες κοτυιά αναψικτικών καμένα. Προφανώς, δεν τα είχαν πετάξει εκεί κάποιοι απερισκεπτοι επισκέπτες αλλά τα κοτυιά αυτά είχαν μαζευτεί σ' εκείνο το σημείο απ' όλο τον αρχαιολογικό χώρο για να καούν εκεί.

Σας στέλλουμε και μια φωτογραφία που τραβήχτηκε στις 20-10-1990 η όπου διακρίνονται λίγα από τα καμένα κοτυιά στα πόδια του ανθρώπου. Νομίζουμε πως ένας αρχαιολογικός χώρος της αξίας των Μικηνών πρέπει να διατηρείται καθαρός στο σύνολό του κι όχι μόνο στις περιοχές εκείνες που τις επισκέπτεται μεγάλο πλήθος επισκεπτών. Το γεγονός ότι είναι λίγοι εκείνοι που αποφασίζουν να κάνουν το γύρο των τεχνών δεν δικαιολογεί αυτούς που έκαψαν τα σκουπίδια εκεί.

Αθήνα 17-11-1990
Ευχारीστούμε για τη φιλοξενία
Μαγιάλης Παπαμμαθαϊδικής, φοιτήτριάς
Νομικής
Βασίλης Μωραϊτής, φοιτητή Ε.Μ.Π.

δελτίο συνδρομής

Να αποσταλεί συμπληρωμένο και δυνοδομένο από το αντίτιμο της συνδρομής στα γραφεία του περιοδικού **ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ** οδός Πανεπιστημίου 9, 105 64 ΑΘΗΝΑ, τηλ. 3253246.

Επιθυμώ να εγγραφώ συνδρομητής για ένα χρόνο - 4 τεύχη - από το τεύχος αριθμ.....

Συνδρομή Εσωτερικού: Δρχ. 1.800 - Σωματείων, Συλλόγων 2.500 - Οργανισμών, Τραπεζών, Ν.Π.Δ.Δ., Α.Ε. 3.000 - Μαθητών και Σπουδαστών 1.500 (με αποστολή φωτοτυπίας αστυνομικής ή φοιτητικής ταυτότητας αντίστοιχα). Εξωτερικού: Αεροπ. ταχυδρ. Ευρώπη \$ 22 - Αμερική Καναδάς, Αυστραλία \$ 25 - Σπουδαστών εξωτερικού αντίστοιχα \$ 20 και 22.

Τρόπος πληρωμής: Ταχυδρομική ή τραπεζική επιταγή στο περιοδικό **ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ**, Πανεπιστημίου 9, 105 64 ΑΘΗΝΑ.

Επώνυμο ..... Όνομα .....
Οδός ..... Αριθμός ..... Τηλ. ....
Πολή ..... Ταχ. Κώδ. ....
Ημερομηνία ..... Υπογραφή .....